

A black and white photograph of a person's hand gripping a small rainbow flag. The flag is partially visible, showing its characteristic horizontal stripes. The hand is positioned as if it's pulling or holding onto something, with fingers wrapped around a thin metal pole or handle. The background is a dark, textured wooden surface with visible grain.

RAZUMJETI i PODRŽATI

**prihvaćanje seksualnih i rodnih
manjina u obitelji**

RAZUMJETI i PODRŽATI

prihvaćanje seksualnih i rodnih manjina u obitelji

Lezbijska organizacija Rijeka - LORI

listopad 2011.

Izdavač
Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“
tel: 051 212 186
e-mail: loricure@yahoo.com

Publikaciju uredile i grafički obradile
Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“

Tisak
Helvetica, Rijeka

Naklada
1000 kom

ISBN: 978 - 953 - 99493 2 5

Rijeka, listopad 2011.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA RIJEKA

UDK 316.66-055.3
316.356.2(73):176-055.3
159.922.1-055.3

RAZUMJETI i podržati prihvaćanje
seksualnih i rodnih manjina u obitelji /
<uredile i grafički obradile Lezbijska
organizacija Rijeka "Lori">. - 2. izd. -
Rijeka : Lezbijska organizacija Rijeka
"Lori", 2011.

Bibliografija.

ISBN 978-953-99493-2-5

- I. Homoseksualnost -- Obiteljski odnosi
- II. Homoseksualnost -- Psihosocijalni aspekti
- III. Seksualna orientacija -- Iskazivanje

120912092

SADRŽAJ:

⌘	UVOD	7
⌘	SEKSUALNE I RODNE MANJINE	9
⌘	HOMOFOBIJA, BIFOBIJA I TRANSFOBIJA.....	13
⌘	Oblici homo/bi/transfobije	16
⌘	NASILJE NAD LGBTIQ OSOBAMA	19
⌘	NASILJE I DISKRIMINACIJA U OBITELJI.....	21
⌘	INTERNALIZIRANA HOMO/BI/TRANSFOBIJA.....	22
⌘	SAMOPRIHVAĆANJE	25
⌘	PROCES COMING OUTA (otkrivanje seksualne orientacije i/ili rodnog identiteta/izražavanja).....	27
⌘	Otvorenost kao pozitivno iskustvo	29
⌘	Faze coming outa kod lezbijki i gejeva	30
⌘	Coming out kod transeksualnih osoba	30
⌘	Kada i kako napraviti coming out?	31
⌘	Coming out roditeljima.....	32
⌘	FAZE KOJE PROLAZEE RODITELJI NAKON SAZNANJA O HOMO/BI/ SEKSUALNOSTI DJETETA.....	34
⌘	RODITELJI I OKOLINA	38
⌘	KAKO PODRŽATI SVOJE DIJETE ILI ČLANA/ICU OBITELJI	40
⌘	Korisni savjeti.....	42
⌘	GRUPE ZA PODRŠKU	44
⌘	KORISNA LITERATURA I IZVORI	45

Tiskanje ove publikacije omogućeno je temeljem finansijske potpore:

...Mama Cash, P.O. Box 15686, 1001 ND AMSTERDAM, The Netherlands
<http://www.mamacash.org>

...The Global Fund for Women, 1375 Sutter Street, Suite 400, San Francisco, CA 94109, USA
<http://www.globalfundforwomen.org>

UVOD

Zbog postojećeg nerazumijevanja, predrasuda, diskriminacije i homo/bi/transfobije, jedna od osnovnih poteškoća s kojima se susreću pripadnici/ice rodnih i seksualnih manjina je **otkrivanje svoje seksualne orientacije i/ili rodnog identiteta/izražavanja roditeljima i članovima/icama obitelji**. U velikom broju slučajeva lezbijke, gejevi, biseksualne, transrodne i transeksualne osobe (LGBT) su odbacivane i osuđivane u svojim obiteljima, te su upravo u njima žrtve netolerantnosti, nerazumijevanja, fizičkog i/ili emocionalnog nasilja.

Potretno je istaknuti probleme s kojima se LGBT osobe susreću u svojim obiteljima, povećati svjesnost članova/ica obitelji, te podržati i osnažiti same LGBT osobe za proces coming out¹, odnosno za veću otvorenost po pitanju svoje seksualne orientacije i/ili rodnog identiteta u obitelji. Istovremeno, nužno je osnažiti i pružiti podršku samim članovima/icama obitelji LGBT osoba. U procesu prihvatanja homo/biseksualnosti ili transrodnosti djeteta, roditelji uglavnom nemaju znanje kako se nositi s vlastitim reakcijama, ovaj proces prolaze sami te ne postoji razvijeni sustav podrške za roditelje ili članove/ice obitelji LGBT osoba.

Ovo nije nimalo laka zadaća; negativni stavovi prema netradicionalnom rodnom izražavanju te homo/biseksualnosti duboko su ukorijenjeni u ljudskom ponašanju te su uzrokom svakodnevnog nasilja i odbacivanja lezbijke, gejeva, biseksualnih, transrodnih i transeksualnih osoba u svojim obiteljima. Jedan od prvih koraka u smanjenju diskriminacije, predrasuda i **neznanja** među članovima/icama obitelji LGBT osoba je poboljšati njihovu informiranost o specifičnim pitanjima seksualnih i rodnih manjina.

Iz ovog razloga nastala je publikacija Razumjeti i podržati - prihvatanje seksualnih i rodnih manjina u obitelji.

Prvo izdanje **Razumjeti i podržati** izdano je 2007. godine, a u Vašim rukama nalazi se drugo izdanje tiskano 2011. godine.

¹ Coming out (eng.)-otkrivanje svoje seksualne orientacije, odnosno spolnog/rodnog identiteta te izražavanja. Osim samog procesa (sebi i drugima) izraz označava i sam čin razgovora o tome. Kada se osobe otvoreno i javno identificiraju kao lezbijke, gejevi, biseksualne, transrodne ili transeksualne osobe kažemo da su out.

Sadržaj same publikacije najvećim dijelom nije mijenjan, međutim ovo izdanje sadrži donekle izmijenjenu terminologiju te izmjene u tekstovima koji se odnose na korisnu literaturu, kontakte LGBTIQ² udruga, grupa i sl.

Želja nam je da publikacija potakne bolje međusobno razumijevanje te veću prihvatanost LGBTIQ osoba u obitelji.

Prvo izdanje publikacije (2007.) nastalo je u sklopu Kampanje za smanjenje diskriminacije i prihvatanje pripadnika/ika seksualnih i rodnih manjina u obitelji. **Kampanja Obitelj bez predrasuda** pokrenuta je s ciljem informiranja i senzibiliziranja roditelja/obitelji za bolje razumijevanje i prihvatanje lezbijke, gejeva, biseksualnih, transrodnih, transeksualnih i queer osoba u svojim primarnim obiteljima. Kampanja je obuhvatila: istraživanje među pripadnicama/icima seksualnih i rodnih manjina u svrhu ispitivanja iskustava o prihvaćenosti u obitelji, istraživanje na nacionalnom uzorku među roditeljima/skrbnicima s ciljem ispitivanja njihovih stavova i prihvatanje LGBT osoba u obitelji, edukativno-promotivne materijale (otvoreno pismo u dnevnim novinama, leci, brošura, publikacija), Internetsku stranicu (www.obitelj-bez-predrasuda.info), radionice u svrhu samoosnaživanja zajednice i Forum-kazališne predstave u većim gradovima Hrvatske, u svrhu senzibiliziranja javnosti (udruge Lori i Alarm).

Knjižica sadrži i iskustva samih pripadnika/ika seksualnih i rodnih manjina, kao i njihovih članova i članica obitelji s prihvaćanjem u obitelji. Ova iskustva sakupljena su tijekom Kampanje Obitelj bez predrasuda, a mogu se naći i na Internetskoj stranici udruge. Knjižicu su izradile/i aktivistkinje i aktivisti udruge Lori. Zahvaljujemo svima koje/i su sudjelovale/i u njenom stvaranju, osobama koje su pisale, uređivale i prevodile tekstove. Posebno zahvaljujemo osobama koje su nam poslale svoja iskustva, razmišljanja i osjećaje - vlastito životno iskustvo ponekad govori više od tisuću „stručnih“ riječi.

Sa željom da naše obitelji budu sigurno mjesto bez straha...

Ana, Arina, Ivana, Danijela i Nataša

² LGBTIQ (lezbijke, gejevi, biseksualne, transrodne, transeksualne, interspolne i queer osobe)

SEKSUALNE I RODNE MANJINE

Kako bi se objasnilo značenje i položaj seksualnih i rodnih manjina, potrebno je krenuti od početka, odnosno od rođenja djeteta. Čim se dijete roditi, na temelju pogleda na djetetove genitalije, ustanovljava se kojeg je ono spola. Od trenutka kada je u matičnu knjigu rođenih upisan spol djeteta, djetetu se nameće rod, kao i očekivanja vezana uz seksualnu orijentaciju. Naime, dijete sa ženskim genitalijama se automatski proglašava ženom i dobiva pripadajuću rodnu ulogu – cijeli niz pravila ponašanja i društvenih normi (žena je mirna, plaha, naivna, pasivna, a privlače ju muškarci). Dijete s muškim genitalijama preuzima rodnu ulogu muškarca i pripadajuće joj norme (muškarac je jak, aktivan, pametan, agresivan, ne smije plakati i naravno mogu ga privlačiti samo žene). Djeca koja se rode s neodređenim genitalijama su **interspolna** djeca i najčešće ih se operira – njihov se spol mijenja iz interspolnog, većinom u ženski (jer je to najlakša operacija) i kreće se istim putem kao i s drugom ženskom djecom. Ova stvarnost društvenog sistema nanosi nepravdu velikom broju ljudi, a među njima i pripadnicima i pripadnicama seksualnih i rodnih manjina.

Seksualne manjine je termin koji se upotrebljava za osobe čija seksualna orijentacija nije heteroseksualna. Seksualna orijentacija je termin koji označava emocionalnu, seksualnu, romantičnu i dr. privlačnost jedne osobe prema drugoj osobi i jedan je od dijelova našeg seksualnog identiteta, a time i našeg identiteta općenito. Seksualna orijentacija se formira u vrlo ranoj životnoj dobi i ne ovisi o prethodnom seksualnom iskustvu. U pubertetu većina osoba postane svjesna svoje seksualne orijentacije; tada se formira seksualni identitet, eksperimentira, itd. Seksualni identitet proizlazi iz seksualnosti. Svaka osoba ga sama kreira, opisuje, samo-definira; seksualni identitet gradi se kako kroz prihvatanje raznih identiteta, tako i kroz samo-identificiranje. Seksualni identitet ne možemo definirati kroz termine ili pravila i nametati drugima.

Seksualna orijentacija nije pitanje izbora. O izboru možemo govoriti ako govorimo o seksualnom ponašanju; možemo izabrati da li ćemo se (ili ne) ponašati u skladu s vlastitom seksualnom orijentacijom, vlastitim osjećajima. Seksualna orijentacija i seksualno ponašanje se ne smiju miješati. Tako se npr. neke osobe mogu identificirati kao homoseksualne bez ikakvog prethodnog seksualnog iskustva, dok se druge osobe koje su imale seksualno iskustvo s osobom istog spola ne moraju smatrati gejevima ili lezbjikama. Osobe tijekom života mogu osjećati različit stupanj privlačnosti prema osobama istog, suprotnog ili oba spola, pa prema tome mogu biti homoseksualne, heteroseksualne ili biseksualne.

Najčešće se spominju slijedeće seksualne orijentacije:

❖ **Heteroseksualna** - seksualna orijentacija koja označava fizičku, emocionalnu i/ili duhovnu privlačnost uglavnom prema osobama suprotnog spola.

❖ **Homoseksualna** - seksualna orijentacija koja označava fizičku, emocionalnu i/ili duhovnu privlačnost uglavnom prema osobama istog spola.

❖ **Biseksualna** - seksualna orijentacija koja označava fizičku, emocionalnu i/ili duhovnu privlačnost prema osobama istog i suprotnog spola.

Osim ovih, spominju se i *panseksualnost* i *omniseksualnost* (označavaju seksualnu orijentaciju osoba koje ne gledaju na druge kroz rodne identitete i spol već ih privlače i osobe čiji rodni identitet nije u skladu s binarnom muško – ženskom podjelom). Tu je i *aseksualnost* odnosno odsustvo seksualne privlačnosti i želje.

Američko udruženje psihijatara 1973. godine izbacilo je homoseksualnost s liste poremećaja, isto je učinilo i Hrvatsko psihijatrijsko društvo 2000. god. No, još uvijek su prisutni i česti slučajevi pokušaja izlječenja osoba koje nisu heteroseksualne orijentacije, unatoč znanju da to nije moguće te da takva nastojanja i pokušaji osobi nanose štetu.

Brojna istraživanja i znanstvene činjenice opisuju sve seksualne orijentacije prirodnima. One nisu izbor, hir, pa ni rezultat različitih trendova društva. Seksualna orijentacija se ne može promijeniti nagonjem niti terapijom. Homoseksualne i biseksualne osobe su najčešće odrasle u obiteljima s heteroseksualnim roditeljima što znači da nisu seksualnu orijentaciju naslijedili od roditelja, te je isto tako pogrešno zaključiti da će djeca lezbički, gejova i biseksualnih osoba biti nužno homoseksualne ili biseksualne orijentacije.

Često se postavlja pitanje brojnosti osoba homoseksualne i biseksualne orijentacije. Mnogo je razloga zbog kojih na ovo pitanje ne postoji potpuno točan odgovor. Pored činjenice da je seksualnost fluidna što otežava procjenu broja homo/biseksualnih osoba, zbog sveprisutne homo/bifobije te diskriminacije LGB osobe rijetko se otvoreno identificiraju i izjašnjavaju o svojoj seksualnoj orijentaciji. Postoje procjene o brojnosti seksualnih manjina koje kažu da se postotak kreće između 3 do 10% za homoseksualne osobe (žene i muškarce), a oko 20% za biseksualne osobe, a svako novo istraživanje donosi nove rezultate.

Rodne manjine je termin koji se upotrebljava za osobe čiji spolni i rodni identitet odstupa od društveno nametnutih normi, odnosno za osobe čije je rodno izražavanje i identificiranje drukčije u odnosu na spol u kojem su rođene.

Spol čine biološke karakteristike koje nas određuju kao ženu, muškarca ili interpolnu osobu. Pod biološke karakteristike misli se na kombinaciju tjelesnih karakteristika koje uključuju: kromosome, hormone, unutarnje reproduktivne organe, vanjske spolne organe, itd. Spol nije samo biološka, već i individualna i društvena konstrukcija te kao takva

osnova je diskriminacije i nejednakosti. Najbolji dokaz toga je višestoljetna borba za prava žena. **Spolni identitet** je vlastita spolna samokoncepcija i nije ovisna o spolu koji je pripisan rođenjem.

S druge strane, **rod** je individualni osjećaj vlastitog identiteta/izražavanja i društvena konstrukcija spola koji po definiciji određuje društvene uloge „muškaraca“ i „žena“. Naš **rodni identitet**, odnosno individualni osjećaj roda može potvrđivati, negirati i/ili nadilaziti društveno zadane i formirane spolne i rodne uloge „muškaraca“ i „žena“ kao i cijelu binarnu osnovu „muškog“ i „ženskog“. Društveno zadane i formirane spolne i rodne uloge su, na primjer, one koje ženski rod definiraju kroz značajke kao što su: emocionalnost, pasivnost, nježnost; odgoj djece, kućanski poslovi i dr. Istovremeno društvo za muški rod veže: agresivnost, aktivnost, dominaciju, razum, fizičke poslove i sl. Rodne uloge manifestiraju se kroz ponašanje, odijevanje, način izražavanja, poslove koje radimo, itd. Osobe čiji se spolni/rodni identitet i izražavanje istih ne uklapa u dane norme doživljavaju nerazumijevanje, diskriminaciju te razne društvene pritiske za modifikiranjem svojeg ponašanja.

Rod je kategorija kojom dijelimo ljudi. Uočavanjem ponašanja, oblačenja, izgleda, gesti, načina hoda i sličnog, mi pripisujemo ljudima oko nas da li su „žensko“ ili „muško“. Pritom ne mislimo isključivo na njihova spolna obilježja, već na sveukupnost njihova izražavanja. Važno je uočiti da ovu kategorizaciju ljudi vršimo na temelju uvjetovanih društvenih normi - društveno kreiranih obrazaca kako se treba ponašati žena, a kako muškarac. Društvo ne tolerira nadilaženje nametnutih rodnih uloga. Ukoliko se osoba ponaša na način koji nije u skladu s određenom joj rodnom ulogom, nailazi na poteškoće i nerazumijevanje okoline. Štoviše, društvo vrši sustavnu diskriminaciju ovih osoba, a okolina odgovara nasiljem.

Jasno se može uočiti – rodne uloge su vrlo fluidne i promjenjive, npr. različite su ovisno o raznim kulturama, povijesnom razdoblju i dr. Nadalje, rodne uloge učimo, potiče nas se na određene aktivnosti i ponašanja ovisno da li smo muškog ili ženskog spola. Npr. nekad ženama nije bilo dozvoljeno nositi hlače, neka zanimanja su bila rezervirana isključivo za pojedini spol, itd.

Transrodnost je termin koji obuhvaća širok spektar različitih načina iskazivanja rodnog/spolnog identiteta koji su drukčiji od tradicionalno zadanih uloga. Transrodna osoba je ona osoba čiji

je rodni identitet i/ili rodno izražavanje drukčije od tradicionalnih, društveno definiranih rodnih uloga i normi. Biološko određenje spola transrodnih osoba i njihov osobni, unutarnji osjećaj roda se ne poklapaju. Obično transrodne osobe žele da im se rodno izražavanje podudara s rodnim identitetom, radije nego njihovim spolom. Kako se pojma roda transformira kroz povijest, tako se mijenja i pojma transrodnosti (npr. žene koje nose hlače danas se ne smatraju transrodnima). Transrodne osobe mogu biti heteroseksualne, homoseksualne ili biseksualne orijentacije. Transrodnost obuhvaća različite identitete/izražavanja; *Transvestit/kinja, Crossdressing, Drag King, Drag Queen, Butch itd.*

Pod pojma transrodnosti ulazi i transeksualnost. **Transeksualnost** se očituje kroz velike razlike između spola koji je osobi pripisan i spola/roda koji osjeća kao svoj. Transeksualne osobe su one osobe koje žele i imaju namjeru napraviti operaciju prilagodbe spola ili modificirati spol, osobe koje su u samom procesu prilagodbe spola (tranzicija) i osobe koje su već djelomično ili potpuno modificirale svoje tijelo da bi izrazile svoj spolni/rodnji identitet. Tranzicija, odnosno, tzv. prijelaz iz spola koji je osobi pripisan rođenjem u spol koji osjeća kao svoj je kompleksan proces. On se sastoji od psihološke/psihiatrijske procjene, hormonalne terapije, nadgradnje ili izgradnje sekundarnih spolnih obilježja, kirurških zahvata, življena kao osoba spola u koji se prelazi i od operacije prilagodbe spola (finalni zahvat preoblikovanja genitalija). Ovaj proces uključuje i promjenu imena na legalno dokumentiran način u državama u kojima je to moguće. Transeksualne osobe mogu biti bilo koje seksualne orijentacije.

Tranzicija je vrlo kompleksan i težak proces, a takav je i život nakon tranzicije. Transeksualne osobe kroz proces tranzicije trebaju podršku okoline, prijateljstvo, ljubav i suošjećanje. Nažalost, transeksualne osobe koje su operacijom prilagodile ili na bilo koji način modificirale spol najčešće sele iz svog rodnog kraja i okruženja u kojem ih se zna kao pripadnike/ice prijašnjeg spola, upravo zbog diskriminacije i neprihvaćanja okoline. Uz promjenu spola veže se veliki niz problema: promjena imena, izmjena spola u izvodu iz matične knjige rođenih, pitanje stupanja u brak, rješavanje bračnih odnosa te pitanje skrbništva nad djecom. Različite države imaju različite zakone i drukčije regulirana prava. U nekim državama se sve promjene, od tranzicije do promjene spola u matičnoj knjizi, mogu napraviti na relativno lak način dok u drugim državama

transeksualne osobe žive u svojevrsnoj ilegalni bez mogućnosti da žive svoj identitet. Mnoge transeksualne osobe svakodnevno strahuju za svoj život te su učestalo žrtve fizičkog i psihičkog nasilja, kako od nepoznatih osoba, tako i od članova/ica vlasnitih obitelji. U državama koje nemaju zdravstveno reguliranu legalnu modifikaciju spola, transeksualne osobe, npr., rade u prostituciji izlažući se velikom riziku kako bi zaradile dovoljno sredstava da bi mogle napraviti tranziciju.

Mnoge transeksualne osobe, naročito one povezane s LGBTIQ pokretom odnosno trans pokretom ne odlučuju napraviti operaciju prilagodbe spola u potpunosti, već su sasvim zadovoljne npr., hormонаlnom terapijom.

Američko udruženje psihijatara transrodnost i transeksualnost još uvijek vode u službenom popisu mentalnih poremećaja (DSM-IV). Dijagnoza se redovito postavlja za djecu koja izlaze iz društveno očekivanih normi (rodnji identitet/izražavanje) oblaženja, igranja ili ponašanja. Takva djeca su često podvrgnuta intenzivnoj psihoterapiji, modificiranju ponašanja i/ili institucionalizirana. Koristi se i termin spolna disforija. Poremećaj rodnog identiteta se kod transrodnih i transeksualnih osoba smatra uvredljivim, zato što etiketira ljudе kao „poremećene“.

Interspolne karakteristike odnose se na spolna razlikovanja koja odstupaju od uvriježenog društvenog spolnog razlikovanja koje osobe dijeli na samo dvije kategorije: „ženski“ i „muški“ spol. Interspolne osobe su osobe rođene sa spolnim i reproduktivnim organima koji se ne mogu definirati kao izričito „ženski“ ili „muški“. Interspolna djeca u većini slučajeva podliježu kirurškim zahvatima i hormonalnoj terapiji. Djeca koja se rode s (medicinski) nedefiniranim vanjskim spolnim organima prolaze kroz „falometrički“ test kojim se utvrđuje duljina vanjskih spolnih organa. U slučaju odstupanja, dolazi do korektivne kirurške operacije kako bi spolni organi bili usklađeni sa standardno prihvatljivim penisom ili klitorisom. „Normalizacija“ spola uglavnom nije medicinski neophodna već se tiče uklanjanja društvene stigme i nekomotnosti korištenjem heteroseksualnog obrasca seksualnosti i društveno prihvaćenih normi samo dva spola.

Queer je termin kojim se jednom riječju opisuje cijela homoseksualna, biseksualna, transrodnja i transeksualna zajednica kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život izvan

hetero-patrijarhalnih normi. Ova riječ se, osim na identitet, odnosi i na aktivizam, pokret i teorijske pravce. Queer se odnosi na propitivanje i/ili odbijanje nametnutih normi patrijarhalne tradicije, kreiranje prostora, kulture i izražaja koji nadilaze samu LGBT ili heteroseksualnu seksualnost te „ženski“ i „muški“ spol/rod, omogućavanje samodefiniranja te na radikalnu politiku koja uviđa povезanost svih vidova opresije.

Mnogo je osoba na svijetu diskriminirano na osnovu seksualne orientacije, spolnog/rodnog identiteta i izražavanja. Diskriminirane su zbog neznanja i straha ljudi od različitosti. Svakodnevno su suočene s fizičkim i psihičkim nasiljem, prijetnjama sigurnosti, gubitkom posla, izbacivanjem iz stana, gubitkom voljenih osoba. Ta je diskriminacija vrlo prisutna i vrlo bolna, a društvo ne čini ništa ili vrlo malo kako bi ju uklonilo. Osobe koje pripadaju seksualnim i rodnim manjinama imaju pravo na njihova osnovna ljudska prava kao i bilo koje druge osobe. Različitost ne smije nikako biti osnova diskriminacije jer su ljudska prava zagarantirana svima i ne bi smjela pri toj garanciji podrazumijevati uniformnost. **Ono što pripadnici/ice seksualnih i rodnih manjina traže je jednakopravnost, ništa više - ništa manje.**

 „Ne znam kako objasniti.. Bojam se da će biti puno vike, povređivanja, a ja ću biti glavna meta. Nekad mi se činilo da želim promijeniti spol. Sad ne mislim tako, iako mi to povremeno još padne na pamet...“

Ljude zbujuje moj izgled. Često me ne gledaju dugo, ne znam da li zato da njima ili meni ne bude neugodno. Nekad se dobro nosim s tim (valjda uz prkos i ponos), a nekad me jako strah... naročito onih visokih čelavih. Jednom su krenuli za mnom, jedan me uhvatio i rekao da najbolje da me skinu pa će se vidjeti što

sam. Počeli su me navlačiti... Još uvijek to znam sanjati s razlikom što u snu ne uspijem pobjeći. Pa zašto ih toliko smeta moj izgled? A i vas smeta. Odmalena je sa mnom bilo drugčije. Pokušavali ste kroz neku odjeću ili neko ponašanje odrediti kako trebam živjeti... Nije išlo. Sad mislite da će psiholog pomoći vašem neuravnoteženom djetetu. Ali je psiholog na „mojoj strani“, srećom ima i takvih.

Za sebe kažem da sam trans... ne osjećam da je moj spol suprotan od onog kako se osjećam, ali niti se ne poistovjećujem s njim. Jednostavno to „žensko“ ili „muško“ nisu mene dopali. Volim razgovarati s ljudima koji me razumiju.. tad spol i rod diskutiramo do zore otkrivajući kako nas društvo trpa u obrascu, „misaone ćelije“ u kojima nam nije dobro. Na kraju svega, ja samo želim da me svi ostave na miru.. moja osobnost nikoga ne ugrožava.

Ja se nikad neću sramiti svog djeteta kao što se vi sramite mene. Sjest ću s njom ili njim i pričati o svemu. Znam da neću sve razumjeti, niti to itko može. Ali neću dopustiti sebi tvrditi da iza najdalje točke koju vidim na horizontu ne postoji ništa.“

Anonimno, 34

 „Draga mama, kad sam ti napokon rekla očekivala sam instant potpuno prihvatanje, jer sam znala tvoje stavove o homoseksualnosti. Ali sam zaboravila da je valjda drugačije kada se radi o tvojem djetetu.

Znam da puno radiš i da ti je zato teško razgovarati sa mnom o mojoj seksualnosti - jer ti je dosta problema u životu. Ali, ono što ti pokušavam reći je da to nije problem! Ja sam u redu sa svojom biseksualnošću, ponosna sam i sigurna u sebe. Možda se pitaš zašto te onda gnjavim s time. Zato što želim da znaš tko sam, da me prihvatiš i da jednog dana kad budem imala curu možeš biti sretna zbog mene, a ne me gledati s neodobravanjem i čekati da me prođe...jer neće.

Kad te usporedim s većinom ostalih roditelja stvarno mi je sjekira pala u med, nije bilo vrijedeđanja, a kamoli drugog nasilja. I hvala ti na tome.. ali nemoj misliti da ne boli tvoj pogled „što baš moraš to stalno spominjati“. Ili tvoja šutnja i ignoriranje. Kao da sam neka mala smetnja, neka muha koju možeš otjerati pokretom ruke, kao da to što govorim nije bitno pa ako mi ne odgovoriš možda jednostavno prestanem. Ali jako je

bitno, jer to je dio mene. Kad pričam o svojem životu to nije provokacija ili nekakvo nametanje.

Odgojila si me da mislim svojom glavom, da radim ono što me čini sretnom. Ovo sam ja. Nemam potrebu mijenjati se; potpuna sam, pouzdana, zdrava i dobra osoba. Želim dijeliti svoj život s tobom i pružam ruke prema tebi... prihvati ih.“

Tvoja Ana, 22

HOMOFOBIJA, **BIFOBIJA I** **TRANSFOBIJA**

Predrasude i neprijateljstvo prema osobama drukčije seksualne orijentacije od heteroseksualne te prema osobama koje svoj osjećaj roda izražavaju na način koji je različit od onog koje im društvo određuje na osnovu njihovog spola, uvjek su postojali. Kao i sva druga ponašanja bazirana na predrasudama i stereotipima (npr. rasizam, seksizam i dr.), homofobija, bifobija i transfobija povezane su s nemogućnošću osobe, odnosno društva da prihvati različitost. Ono što je različito percipira se kao prijetnja, kako drugim pojedinkama/cima, tako i za društvo općenito. Ovakvo poimanje nanosi nepravdu brojnim osobama, diskriminira ih i lišava njihovih ljudskih prava te dovodi do nasilja nad tim osobama.

Homofobjija, bifobija i transfobija odražavaju se i manifestiraju kroz:

- ❖ vjerovanje, stavove i osjećaje da su lezbijke, gejevi, biseksualne, transrodne i transekualne osobe „nenormalne“, poremećene, perverzne i/ili psihički nestabilne osobe
- ❖ vjerovanje da ove osobe nisu „prave žene“ i „pravi muškarci“
- ❖ verbalno nasilje (uvrede, ismijavanja, prijetnje i dr.) i emocionalno nasilje
- ❖ fizičko nasilje (napadi i ubojstva)
- ❖ seksualno nasilje
- ❖ stigmatizaciju i diskriminaciju pripadnika/ica seksualnih i rodnih manjina
- ❖ onemogućavanje da ove osobe uživaju i ostvaruju svoja ljudska prava
- ❖ korištenje pogrdnih izraza za pripadnike/ice seksualnih i rodnih manjina
- ❖ rezerviranost, strah, osjećaj nesigurnosti, osjećaj prezira i/ili neugode prema ovim osobama te spriječen odnos ili interakcija upravo zbog njihove seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta
- ❖ izbjegavanje ovih osoba, odbijanje da se u blizini njih radi, živi i dr.
- ❖ nedostatno pružanje zdravstvenih, poslovnih i dr. usluga ili odbijanje istih zbog seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta/izražavanja druge osobe
- ❖ institucionalnu praksu kojom vlada, crkva, poslovni sektor i dr. diskriminiraju LGBTIQ osobe
- ❖ odsustvo reakcije na homofobično, bifobično i transfobično ponašanje okoline

- ❖ nametanje ljudima da se uklope u rigidne rodne/spolne uloge i ograničavanje drugih da slobodno izražavaju i žive svoj rodni identitet
- ❖ percipiranje i oslovljavanje osobe u rodu koji je suprotan onom s kojim se ona identificira
- ❖ nedostupnost informacija o seksualnosti koje uključuju različite seksualne orientacije i jednako ih tretiraju
- ❖ nedostupnost informacija o rodnim identitetima koje uključuju širok spektar mogućeg rodnog izražavanja
- ❖ zabranu uvođenja takvih informacija
- ❖ lažno vjerovanje da je svaka osoba heteroseksualna i da je heteroseksualnost jedina prihvatljiva i ispravna (heteroseksizam) i dr.

Homofobija/bifobija je iracionalan strah, mržnja, predrasude ili diskriminacija prema osobama homoseksualne i biseksualne orientacije, uključujući i osobe koje su tako percipirane. Jedna od osnovnih postavki homo/bifobije je da je homo/biseksualnost inferiorna, neprirodna i marginalna. Homo/bifobiju okoline osjećaju i heteroseksualne osobe, kada ih ona percipira i stigmatizira kao homoseksualne.

Mitovi i pogrešni stavovi o lezbijkama, gejevima, biseksualnim, transrodnim i transeksualnim osobama se nastavljaju prenositi u društvu usprkos dostupnosti točnih informacija. Ljudi nastavljaju vjerovati u stereotipe koje su naučili u djetinjstvu, te ih u svakodnevnom životu i dalje reproduciraju. Štoviše, neke institucije i organizacije otvoreno promoviraju neistine o ljudskoj seksualnosti i pripadnicima/icama seksualnih i rodnih manjina.

Homo/bi/transfobični stavovi povezani su s vjerovanjem u superiornost jednog oblika ljubavi i seksualnosti (heteroseksualan odnos) koji zbog toga treba dominirati. Na individualnom planu, homo/bi/transfobija onemogućava pojedincu/ki da cijeni i poštuje postojanje raznolikosti i svaku osobu zbog njezine jedinstvenosti.

Zbog toga što smo svi produkt društva u kojem živimo, možemo reći da svi mi jesmo homofobični, bifobični i transfobični, bez obzira na naše obrazovanje, dob, rodni/spolni identitet, seksualnu orientaciju, način na koji smo odgajani, životna iskustva ili stupanj tolerancije. Pitanje je samo kada će neka osoba, u svom vlastitom životu, poduzeti korake ka njenom smanjenju, odnosno ukidanju.

Dokazi o proširenosti homofobičnih, bifobičnih i transfobičnih stavova u našem društvu mnogobrojni su. Svakodnevno smo izloženi informacijama o napadima na homo/biseksualne ili transrodne osobe, a gotovo da i nema homo/biseksualne ili transrodne osobe koja nije pretrpjela barem jedan od oblika nasilja (verbalno, fizičko, emocionalno i dr.). Ove osobe često doživljavaju ismijavanje, uvrede, prijetnje, izbacivanje iz doma i fizičke napade koji nerijetko imaju za cilj čak i ubojsztvo. Društvena i pravna neravnopravnost također su načini kojima se manifestira negativan stav društva te se tako podržava duboko ukorijenjena homo/bi/transfobija. Nadalje, patrijarhalni sistem i heteroseksizam njeguju i promiču ovu homo/bi/transfobiju, koja je prisutna na raznim nivoima - od osobnog pa sve do institucionalnog.

Heteroseksizam je ideološki sustav koji negira, omalovažava i stigmatizira svaki ne-heteroseksualni oblik ponašanja, identiteta, odnosa ili zajednice. To je krivo vjerovanje da je samo heteroseksualnost prihvatljiva i ispravna, a pozadina ovog je uvjerenje da većina određuje i propisuje norme.

Transfobija - proističe iz neprihvaćanja i negiranja prava pojedinke/ca na osobnu konцепciju rodnog/spolnog identiteta i izražavanja. To je strah, mržnja, gađenje i diskriminirajući odnos prema osobama čije stvarno ili percipirano rođno izražavanje nije u skladu s njezinim biološkim spolom. Odnosi se i na predrasude i diskriminirajući odnos prema osobama koje narušavaju i prekoračuju uske društvene spolne/rodne uloge, pravila i stereotipe.

Iako mnogi ljudi pogrešno vežu rod i spol, rod se ne smije poistovjećivati sa spolom. Rod je društvena konstrukcija; od pojedinaca/ki se očekuje da se ponašaju i izražavaju u skladu s društveno propisanim rodnim ulogama koje su

im dodijeljene na temelju njihovog spola. Rodne uloge društveno su formirane; jasno nam se daje do znanja koja je uloga žene, odnosno muškarca te kako se oni trebaju ponašati, počevši od emocionalnih karakteristika pa do fizičkog izgleda, oblačenja, načina ponašanja i sl. Svi smo se susreli s izjavama kao što su: „to dječaci ne rade“, „ove igračke nisu za djevojčicu“, „to je ženski posao“, „nemoj hodati tako, hodaš kao muško“ itd. Ove norme duboko su ukorijenjene u nama, a svako je njihovo prekoračivanje neprihvaćeno i ignorirano. Rod je i individualna konstrukcija; svaka osoba ima pravo da se izražava u skladu sa svojim osjećajem sebe.

„Muško ili žensko“? je prvo pitanje koje se postavlja kod rođenja djeteta. Ljudima koje srećemo automatski pripisujemo kojeg su roda, bez obzira što ih ne pozajemo. Međutim, svaka osoba mora imati mogućnost na vlastito izražavanje u skladu sa svojim osjećajem. Transrodne osobe izlaze iz okvira uskih rodnih uloga, odbijaju (trenutne) obrasce nametnute od društva (koje vrši strogu podjelu na muško i žensko), te se žele izražavati u skladu sa svojim unutarnjim osjećajem roda. Kad se susrećemo s osobama čije rodno izražavanje nije u skladu s njihovim spolom, naša reakcija je uglavnom negativna i diskriminirajuća: često ćemo tu osobu kategorizirati kao „muškobanjastu“ ženu ili „feminiziranog“ muškarca, kao čudaka ili čudakinju, kao nenormalnu i/ili poremećenu. U pozadini naše ovakve reakcije stoji vjerovanje da postoje samo dva roda (muški i ženski) i da je identitet svake osobe biološki baziran. Ipak, naš rod je odvojiv od našeg spola i naše rodno izražavanje ne mora biti na liniji našeg biološkog spola. Ovaj široki spektar proteže se od jednostavne slobode da oblačimo odjeću koju želimo (žene koje su počele prve oblačiti hlače bile su odbacivane i gledane s prijezirom), preko našeg fizičkog izgleda, mogućnosti da radimo posao koji želimo, pa do želje da svoj biološki spol prilagodimo svom osjećaju roda (transeksualne osobe).

Dodatno, transrodne i transeksualne osobe su često žrtve diskriminacije i od strane lezbijke, gejeva i biseksualnih osoba, koje ih odbacuju izvan svoje zajednice, gledajući ih kao zasebnu grupu.

Homofobija, bifobija i transfobija direktni su proizvod patrijarhata te ga konstantno reproduciraju. Patrijarhalni sistem za svoj opstanak zahtjeva jasnou granicu između muškog i ženskog te ponašanje u skladu s time. Sve osobe drukčije seksualne orientacije od

heteroseksualne i osobe koje ne pristaju na ovaj tradicionalni model i ponašanje prijetnja su ovom sistemu. Lezbijke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe svojim načinom života ne podržavaju spolnu neravnopravnost, odbijaju oštru podjelu nadmoćnosti i podređenosti, muškosti i ženstvenosti, spolnih/rodnih uloga itd., što predstavlja prijetnju temeljima patrijarhalnog sistema i seksizmu.

Uklopljenost LGBTIQ osoba u društvene obrasce ne ide kroz pokušaj prilagođavanja i modificiranja identiteta ovih osoba, već kroz promjenu svijesti ljudi i društva u smjeru poštivanja svih ljudskih bića bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju i/ili spolni i rodnii identitet.

„Dragi mama i tata, već godinama mi nije lako, mučim se s odrastanjem, razvijanjem u osobu kakva trebam biti, ali za razliku od većine mojih vršnjaka, ja se borim s mnogo većim problemom. Problemom stvaranja svog identiteta u društvu koje svaki dan pljuje, omalovažava, diskriminira, vrjeđa i napada one koji se ne uklapaju.“

Učili ste me iskrenosti, učili ste me da svako ima pravo biti onakav kakav je i da nas drugi trebaju takve prihvati. A kako me vi prihvataćete? Da li me vi vidite uopće?

Svaki dan se skrivam jer volim koga se ne bi smjelo. Ne mogu vam reći zbog straha, straha da ćete me pogledati kao onaj muškarac prošli tjedan, ispod oka i zlобno te me u prolazu pljunuti. Strah me da ćete postupiti kao roditelji mog prijatelja, premlatiti me i izbaciti iz kuće kada saznate. Bojim se da me nećete više voljeti. Istovremeno ne vjerujem da biste tako reagirali, ne mogu vjerovati, jer me učite o važnosti ljubavi. A opet, i njemu su roditelji govorili da ga vole. Želim s vama razgovarati, otvorit vam vrata svojeg života te vas upoznati s djevojkom koju volim. Samo ne znam kako...“

Kristina, 28

OBLICI HOMO/BI/ TRANSFOBIJE

Postoji više oblika homofobije, bifobije i transfobije; kulturna, institucionalizirana, interpersonalna i personalna.

Kulturalna homofobija i bifobija se odnose na društvene norme i standarde koji diktiraju uvjerenje kako bi svaka osoba trebala biti ili jest heteroseksualne orientacije. Kulturalna homo/bifobija odražava se npr. u medijima, gdje su likovi redovito heteroseksualni, a ljubavne veze uvijek uključuju muškarca i ženu. Homo/biseksualne osobe su uglavnom marginalizirane, često prikazane kao autodestruktivne i neuklopljene. **Kulturalna transfobija** odražava se u nametanju strogog određenih rodnih uloga te one koji ne ulaze u ove rodne kutije društvo ignorira. Ona se odnosi na pravila i obrasce koji podržavaju suprotstavljenost (i isključivost) ženskih i muških uloga/ponašanja te direktno anulira transrodne identitete i izražavanje.

Kulturalna homo/bi/transfobija vezana je uz patrijarhalnu tradiciju, heteronormativnost i rigidno binarno gledište na rod i/ili spol. Ona onemogućuje LGBTIQ osobama da imaju jasan osjećaj sebe te promiče diskriminaciju nad LGBTIQ osobama.

Institucionalna homofobija/bifobija/transfobija se odnosi na brojne načine kojima vlada, poslovni sektor, crkve i druge institucije i organizacije vrše diskriminaciju na temelju seksualne orientacije i/ili rodnog/spolnog identiteta. Ovu homo/bi/transfobiju vidimo u diskriminirajućim programima i praksi u školama te općenito obrazovnom sektoru. Zbog nepovjerenja u pravnu zaštitu njihovih prava, većina LGBTIQ osoba koje dožive diskriminaciju i nasilje ne prijave počinitelja, upravo zbog institucionalizirane homo/bi/transfobije u policiji i pravosudnom sustavu. Dalje, zakoni mnogih država su još uvijek diskriminirajući, homoseksualnost je kažnjiva, pa i smrću. Institucionalna homo/bifobija, a naročito transfobija izražene su u zdravstvu.

Medicina omogućuje operaciju prilagodbe spola ili modifikaciju spola, ali jedino uz dijagnozu poremećaja spolnog identiteta. U zakonima uglavnom ne nailazimo na zabranu diskriminacije na osnovu rodnog identiteta/izražavanja.

Interpersonalna homofobija/bifobija/transfobija je individualno ponašanje temeljeno na personalnoj homofobiji/bifobiji/transfobiji, a manifestira se kroz izravno ugrožavanje i/ili napade na homoseksualne, biseksualne, transrodne i transeksualne osobe.

Ovo se očituje u verbalnom, emocionalnom i fizičkom nasilju: od nazivanja LGBTIQ osoba različitim pogrdnim imenima, pričanja viceva, namjernog povrjeđivanja ili oštećivanja osobe, pa do fizičkih napada zbog nijednog drugog razloga nego homo/bi/transfobije. Rodbina često namjerno izbjegava LGBTIQ članove/ice obitelji, a niti okolina nije zainteresirana za privatni život ovih osoba. Homo/bi/transfobični napadi se mogu doživjeti svugdje: u vlastitom domu, na poslu, u školi, na fakultetu, na ulici, itd.

Situacije u obitelji su posebno bolne jer svaka osoba treba podršku obitelji. Osim same diskriminacije pri zapošljavanju, u radnoj okolini također često dolazimo u doticaj s homo/bi/transfobijom; opravdan je strah LGBTIQ populacije od otkaza i mobbinga.

Personalna homo/bi/transfobija jesu predrasude i stereotipi prvenstveno uzrokovani neinformiranošću, a temeljeni su na osobnom uvjerenju da su homo/bi/transeksualne osobe grešne, bolesne, nemoralne i inferiorne u odnosu na heteroseksualne, te da nisu „prave“ žene ili muškarci. Psihologija i psihijatrija odavno su naglasile da homoseksualnost nije bolest i prema tome ona se ne smije i ne može liječiti. Daljnja predrasuda jest da su ove osobe promiskuitetne iako nema nikakve povezanosti homoseksualne orientacije s većom potrebom mijenjanja partnera/ice. Isti je slučaj u povezivanju s pedofilijom. Homo/biseksualni odnos uključuje dvije odrasle osobe koje su zajedničkom željom ušle u odnos, dok se pedofilija (koja nema nikakve veze sa seksualnom orientacijom) odnosi na zlostavljanje koje odrasla, zrela osoba čini djetetu, krivično je djelo i nanosi neizmjernu štetu djetetu.

Personalna transfobija je posljedica heteronormativnosti u našem društvu. Na transrodne osobe se gleda kao na neprilagođene i psihički poremećene osobe; karakterizira ih se

kao nepotpune žene i muškarce i povezuje ih se sa seksualnim perverzijama.

Usprkos istini da svaka osoba ima pravo na svoj rodni identitet/izražavanje u skladu sa svojim osjećajem roda/spola, da je homo/biseksualna orientacija prirodna dimenzija ljudske seksualnosti, usprkos dostupnosti točnih informacija - vrlo malo ljudi dobije nepristrane informacije o seksualnim i rodnim manjinama.

„PRIDE NEVOLJA - Kako sam u subotu najebo?

..Više me boli pitanje zašto sam najebo, ali kada se nemili događaj već odvio, ostaje mi samo da učim i napredujem, iako dio gnjeva i gorčine iz inata nikada neću saptati s duše na slavu „normalnim“ ljudima te službenim snagama reda i mira RH. Bio sam na Pride-u, iz više razloga a najmanje zbog seksualne orijentacije. Velika većina ljudi u ovoj „povorci čudovišta“ kako su je nazvali na www.sijelo.com činila se upravo takvima a seksualnosti su se činile kao opravdavanje za „normalan“ puk koji se zgražao s druge strane kordon-a. Uglavnom, po statistici sam hetero...

Kordon je bio malo tanji kada je parada završila na Cvjetnom trgu. Na moju žalost, moglo se bez poteškoća udaljiti od grupe okupljene pred binom i npr. neometano telefonirati. To je bio moj motiv, no kako sam udaljavanjem spriječio da mi buka omete telefonski razgovor, nisam uspio spriječiti da mi ga ne omete homofobna nogu u glavu, a zatim nje i u bubrege. Telefon je ispaо ispred mene, a tada još nepoznati homofob (jedan od trojice) vratio se kako bi mi ga spizdio posred čela, što sam uspio spriječiti koncentriranim gardom rukama. Na njegovu žalost to vraćanje po telefon stajalo ga je privođenja.

Završio je u „marici“, a ja pod tzv. zaštitom naših policijskih službenika koji su me vrlo grubo poveli na davanje izjave, grubo s obzirom na to da sam ipak ja napadnut. Pa su i mene odveli pred „maricu“ da bi me poveli u stanicu, no nije mi se svidjela ideja da se u „marici“ vozim s maloljetnikom koji je nekoliko trenutaka ranije materijalizirao svoju mržnju na mojoj lubanji, zajedno sa svojim suborcima. Pa su dečka izveli van. Tih nekoliko minuta koje je proveo u službenom kombiju hrvatske policije s ulaznom, ali bez izlazne kvake nije ga prosvijetlilo, i dalje je mrzio pedere pa me je po izlasku verbalno vrijeđao jer drugačije nije mogao zbog vezanih ruku. Ja sam bio

bijesan, žalostan, iznenađen i zajedljiv, no nije mi se dalo trošiti riječi na verbalno uzvraćanje. Jednostavno sam ga pljunuo posred čela. Inače u životu patim od viška sline pa mi se ovaj puta to obilo u glavu, ali prije mene dio moje hračke obilo se panduru u civilu u glavu, a upravo on je sprječavao dečka da me opet ne napadne. Žao mi je, od srca. Bilo onda, sada ne.

Bez obzira na moju seksualnu orijentaciju u tom trenutku ja sam bio s ove strane Pride-a, odnosno „pederčina“! Nakon hitnog pretresa osjećao sam se kao da me kombajn pregazio, ne znam čemu tolika strka kada bi ionako napravio sve što mi narede. Ali nakon pljuvanja svrstan sam pod osobe rizičnog ponašanja, iako sam na kraju cijele priče prošao s istom kaznom kao oni koji su pripravljali Molotovljeve koktele.

Priveden sam u 1. Policijsku postaju u Zagrebu i sproven na ispitivanje koje je trajalo duže od Glavaševog. Tri i po sata mučili su me papirologijom i ispitivanjem, obrascima i smjenama ispitivača. Prala me nikotinska kriza koju je utazio jedan od „ljubaznih“ službenika ponudivši me cigaretom nakon što sam mu rekao da nisam gay, onda sam smio i stolicu približiti radnom stolu. Samo me jedan „pandur“ ošamario kako bi se osvetio svim pederima koje je morao čuvati u toploj policijskoj tuti na plus 30. Uglavnom, na kraju su mi sve na glas pročitali kako bi znao što potpisujem i pročitali su mi prava. Svi su me uvjeravali kako „to“ neće trajati predugo i da će završiti s kaznom za kršenje javnog reda i mira po tom i tom članku zakona pa sam ja uredno odbio i odvjetnika, i zdravstveni pregled i javljanje obitelji samo kako bi skratio postupak. Dao sam im autogram na dokumente i onda saznao kako moram na sud na izricanje kazne. Došao sam na prekršajni sud i tu počinje drugi dio horora. Primili su me sudske portiri te upisali u „knjigu gos-

tiju”, naredili da skinem sve čime bi si mogao oduzeti život i strpali u čeliju br.3. Čeliju je sa mnom dijelio jedan sredovečni gospodin, dosta psihopatske energije koji je tu još od jučer, a zadržan je zbog paljenja „pederske” zastave na trgu Bana Jelačića. Osjećaj je bio divan iako sam se uspjevao susprezati od navale emocija misleći kako će ovdje provesti par minuta, sreća da teorija relativnosti može opravdati „njihovih par minuta” jer sve skupa već traje preko pet sati. Onda mi je antigej striko rekao kako sudac više ne radi, a pošto se radilo o suboti prepostavljao je da će me primiti tek u ponedjeljak. Zvučalo mi je smiješno i nemoguće, ali sam pritisnuo crveni gumbić za hitnoču kako bi se uvjerio da je sve iluzija i da sam ja zapravo sloboden. Portir me je razuvjerio, neće me primiti u ponedjeljak nego sutra ujutro, ipak radi nedjeljom. Ne znam zašto tada nisam umro kada sam shvatio da će morati provesti noć u zatvoru s nekim homofobom, a htio sam umrijeti. Homofob je u pet sati pušten, a meni je ostalo svo prostranstvo zagrebačke „bukse” i pregršt neizdrživih emocija. Pritisnuo sam crveni gumb drugi put i vidno potresen, u plaču i drhtavici pokušao objasniti portiru da mi nije rečeno kako će završiti ovdje jer bi inače tražio odvjetnika, iskoristio pravo na poziv i tražio lječničku pomoć, htio sam reći i kako bi iskoristio mnoge trenutke nepažnje u policiji da pobjegnem kroz prozor i branim se sa slobode. Cijelim tijelom sam se trudio uvjeriti ga kako ja nisam osoba za zatvor nego jebeni pastir iz provincije na Krku bez dosjea niti prekršaja (osim prometnih). No portir mi je jedino mogao reći da sam lišen slobode do suđenja i kako on radi svoj posao. Ipak se smilovao i dao mi za poziv pa sam nazvao prijateljicu da joj objasnim gdje sam, što radim i kako mi je te da ju nažalost večeras neću moći voziti natrag u Rijeku, jer mi je za to potrebna sloboda koje sam lišen.

Vratili su me u čeliju, ali ne u br. 3 kako ne bih bio sam, nego u br. 8 s tri bad blue boysa koji imaju zabranu praćenja Dinamovih utakmica uživo pa tu provode svaku subotu kada Dinamo igra doma. Spekulirao sam da oni obozavaju pedere. Ni tijelo niti um me više nisu služili, trebalo mi je barem malo zraka. Doživio sam napad panike i klaustrofobije, boyisi su pozvali portire, a ovi hitnu. Završio sam u poznatoj psihijatrijskoj ustanovi na Vrapcu gdje su me od gospode u „plavom“ preuzeли gospoda u

,bijelom“. Oni imaju rješenje za sve a rješenja drže u malim zagonetnim ampulicama, pa su mi ubrizgali rješenje u dupe i dali mi da pojedem još jedno rješenje prije spavanja i pola rješenja ujutro. Dijagnosticirali su „situacijom uvjetovanu psihoneurozu“, a glavni psihijatar mi je toplo sugerirao da se vratim u čeliju jer je na Vrapcu atmosfera tri puta morbidnija. Kako su me „rješenja“ već prala po mozgu, pristao bih tada i na doživotni zatvor. Vratili su me u čeliju br. 3 gdje su sad već bila dvojica privedenih sa Cvjetnog trga također zbog napada na sudionike Pride-a. Jedan me čak prepoznao i rekao mi kako bi puno više najebo da sam telefonirao deset metara naprijed, jer su me tamo čekali njih cijela banda... Sjećam se samo kako sam zatvorio oči i ujutro ih otvorio u istom položaju. Za doručak sam dobio paštetu i dvije fete kruha a kada sam priopćio da sam vegetarijanac te da li mi mogu pomoći, striko mi je rekao da si odvojim meso iz paštete. Pojeo sam kruh a paštetu dao homofo-bima – supatnicima. Oko devet sati sproveden sam na sud gdje mi je pročitan iskaz potpuno drugačiji od onoga kojeg sam ja potpisao. Tamo je pisalo da sam optužen po članku 6. zakona o javnom redu i miru, da sam se na trgu ponašao problematično, nekoliko puta se pokušao fizički obračunati s napadačem te da sam pljunuo na policijskog službenika što se smatra izrazito drskim ponašanjem. Pokušao sam se pobuniti protiv servirane optužnice, ali mi je sudac na vrlo razumljiv način, ispod obrva objasnio da će ako pobijem optužnicu morati ostati u pritvoru i čekati da se pojave svjedoci i da se postupak ponovi. Jedini svjedoci bili su „panduri“ na Cvjetnom koji bi vjerojatno stali na moju stranu. Još uvijek su me prala ona „rješenja“ s psihijatrije od sinoć i onih pola „rješenja“ što sam pojeo ujutro uz kruh pa sam priznao sve što tamo piše. Priznao bi i napad na predsjednika samo za malo svježeg zraka. Dobio sam 19 dana zatvora iliti-ga godinu dana uvjetne slobode te morao ostati u čeliji do podne kako bi ispunio taj jedan dan zatvora i završio s košmarom kojeg sam proživio.

Otišao sam pronaći gdje sam parkirao auto i vratio se u svoju županiju. To je bila valjda cijena tog „pederskog“ ponosa kojeg sam tjerao na Pride-u, a od sada dobro pazim gdje i kako pljujem. Sada stvarno vjerujem u poslovicu „nikad se ne zna“!

NASILJE NAD LGBTIQ OSOBAMA

Nasilje nad LGBTQ populacijom obuhvaća razne oblike homofobnog, bifobnog i transfobnog ponašanja koji imaju za cilj ili posljedicu poniziti i povrijediti integritet, zdravlje i sigurnost osobe koje su identificirane kao lezbijske, gejevi, biseksualne, transrodne, transeksualne, interspolne i queer osobe (uključujući i osobe koje su tako percipirane). Ono može biti počinjeno od pojedinca/ke, grupe te državnih institucija, a uključuje različite oblike fizičkog, psihičkog, seksualnog, ekonomskog i drugog nasilja. Ponekad se za njega koristi i termin „zločin iz mržnje“.

Zločin iz mržnje jest oblik kaznenog djela koji je počinjen iz mržnje prema osobi zbog njezine rase, boje kože, spola, seksualne orientacije, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla i dr. Specifičnost zločina iz mržnje jest u tome što ovo ovo nasilje ima širi, društveni kontekst; kroz nasilje nad jednom osobom šalje se jasna poruka cijeloj grupi ili zajednici - ovo će se dogoditi svima koji/e pripadaju ovoj grupi, te se želi dati do znanja da su ovi/e pojedinci/ke neprihvaci/e i nemaju sigurnost u društvu.

Gotovo da je svaka lezbijska, gej, biseksualna ili transrodna osoba doživjela neku vrstu nasilja. Pripadnice i pripadnici seksualnih i rodnih manjina s nasiljem se ne susreću samo od strane nepoznatih počinitelja, nego i u obitelji, u školi, na fakultetu, na radnom mjestu, itd. Kao žrtve nasilja osobe se rijetko obraćaju za pomoć obitelji, policiji ili npr. psiholozima/ginjama, a najčešće se obraćaju svojim prijateljima/icama. Mnoge osobe ne prijave nasilje u strahu od daljnog osuđivanja i diskriminacije, kako među državnim tijelima tako i u svakodnevnom životu (strah od reakcija okoline, strah da više neće dobiti posao, itd.) S druge strane, onaj manji broj osoba koje nisu doživjele nasilje zbog svoje seksualne orientacije i/ili rodnog identiteta, suočavaju se neposredno s njim kroz iskustvo svojih prijatelja/ica ili poznanika/ica (gotovo da nema LGBTQ osobe koja ne zna nekoga tko je doživio nasilje).

Prema Istraživanju potreba LGBTQ osoba u Hrvatskoj koje je provela Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“ 2006. god. (na 592 ispitanika/ica), svaka druga osoba je bila izložena nekoj vrsti nasilja (47,1%). Isto potvrđuje i istraživanje provedeno 2005. god. od Lezbijske grupe „Kontra“ - 51,3% ispitanica/ika bilo je izloženo nasilju.

Sami/e pripadnici/ice seksualnih i rodnih manjina su na neki način toliko navikli/e na ovaku vrstu nasilja i zločina, da zapravo žive s mišlju da će im se takvo nasilje vjerojatno dogoditi (naročito ako ne skrivaju svoj seksualni i/ili rojni identitet). Ali, zločin iz mržnje NE MOŽE se opravdati i nijedna osoba ne bi trebala biti žrtvom ovih napada na temelju onoga što ona jest ili kako je percipirana.

Nacionalna koalicija programa protiv nasilja³ upozorila je na povećanje nasilja protiv LGBT osoba u 2004. god. za 26%, dok su druge vrste nasilja bile u opadanju. Pri tom je upozorila na povećani govor mržnje u medijima, promociju anti-gej stavova u medijima te inicijative raznih konzervativnih političara i crkvi protiv LGBT zajednice, direktno vezujući povećanje nasilja s ovim pojавama.

U studiji u SAD-u, 1998., koja je uključivala 484 studenata/ica⁴, 18% muškaraca priznalo je da su počinili fizičko nasilje ili prijetnje fizičkim nasiljem prema osobi za koju su prepostavljali da je lezbijska ili gej.

Transeksualnim i transrodnim osobama se redovito uskraćuje mogućnost zapošljavanja, otpuštanju posla, izbacivanje iz kuće, uskraćuje im se mogućnost stanovanja, medicinske i društvene usluge, ismijavane su, napadane, pretučene pa i ubijane. Iz nijednog drugog razloga, nego zbog

19

3 www.ncavp.org

4 Dr. Karen Franklin , Psychosocial Motivations of Hate Crimes Perpetrators: Implications for Educational Intervention, 1998, SAD www.apa.org, http://eric.ed.gov

načina kako se odijevaju, govore, odnosno zato što se ponašaju na način koji ne odgovara društvenim očekivanjima kako se žene ili muškarci „trebaju” ponašati. Neka istraživanja pokazuju da je nad 60% transrodnih/transekualnih osoba počinjen zločin iz mržnje. U prosjeku je u mjesec dana ubijena jedna transrodnna/transekualna osoba.

Seksualno nasilje često je sredstvo napada protiv LGBTIQ osoba. Ovome je uzrok to što se neku LGBTIQ osobu napada na temelju percipiranog rodnog identiteta i/ili seksualne orientacije sa željom da se napadne seksualnost na najdirektniji način.

Nasilje prema pripadnicima/icama seksualnih i rodnih manjina dovodi do mnogih teških posljedica, ostavljajući na osobi dugotrajne psihičke (ili fizičke) teškoće. Osobe se u većini slučajeva nose s depresijom, anksioznošću, strahovima, stresom i osjećajem ljutnje ili bijesa. Bez obzira da li su osobe prijavile nasilje ili ne, vrlo je važno da ovo iskustvo podijele s osobama u koje imaju povjerenja i koje će im pružiti podršku. Kao i kod svih osoba koje boluju od PTSP-a (posttraumatski stresni poremećaj), poznato je da će proces izlječenja ići lakše ako ne prođe puno vremena od samog incidenta (čina nasilja) do kad osoba počne primati adekvatnu podršku i pomoći. Američko psihološko društvo utvrdilo je da nekim žrtvama zločina počinjenih iz mržnje treba do gotovo 5 godina da počnu nadilaziti teškoće povezane s doživljenim nasiljem (u usporedbi s drugim žrtvama nasilja kojima treba do 2 godine).

Nasilje nad LGBTIQ osobama se ne identificira, izostaje osuda počinitelja, ne prepoznaje se kao društveni problem niti se adekvatno adresira. Nadalje, ako državne institucije ne inzistiraju na uvođenju zabrane diskriminacije (i nasilja) na osnovu seksualne orientacije i rodnog identiteta/izražavanja te istovremeno učinkovito ne sankcioniraju zločine počinjene iz mržnje, one ne čine ništa da bi se to nasilje smanjilo.

„Kada sam počeo srednju školu trpio sam mnogo psihičkog i fizičkog zlostavljanja zbog moje seksualnosti. Kad sam imao 15 godina, činilo mi se da je vrijeme da kažem najboljem prijatelju da sam gej. Mislio sam da je to prihvatio dobro, ali nakon nekoliko mjeseci iz ne znam kojih razloga obznanio je svima koje poznaje da sam ja gej. Moj život je bio uništen. Bio sam totalno socijalno odbačen, počeo sam puno piti, pušiti i zatvarati se u sebe. Nekoliko tjedana

kasnije dobio sam pozivnicu za tulum od prijatelja i iako sam u početku bio sumnjičav odlučio sam otići na taj tulum. Na tulumu je ispočetka bilo dobro i svi smo se odlično zabavljali. Potom me je taj prijatelj pozvao vani da zapalimo cigaretu i ja sam pristao. Izašli smo vani, ja sam nešto pričao i odjednom sam osjetio kako sam dobio udarac u glavu. Okrenuo sam se prema nepoznatom dečku koji me udario i zbunjeno pitao što se događa, zbog čega me je udario. Opet sam zadobio udarac, ovog puta u nos. Slomio mi je nos, osjetio sam mlaz krvi kako mi curi niz bradu. Udario me je još jednom u glavu, srušio na pod, cipelario me po glavi i tijelu. Cijelo vrijeme sam se pitao zbog čega mi nitko ne pomaže iako su svi izašli van i gledali kako me prebjija. Bio sam pun bijesa, no znao sam ako mu vratim udarce da će me njegovi prijatelji i on još jače ozlijediti. Moj prijatelj pozvao mi je taksi. Dok smo čekali taksi priznao mi je da je za sve on krov, jer su ga nasilnici nagovorili da me izvede van. Bio je u suzama. Kad sam došao doma i pogledao se u ogledalo nisam mogao vjerovati. Bio sam sav u krvi. Probudio sam roditelje, objasnio sam im što mi se dogodilo te su me odveli u bolnicu, no nisam prijavio nasilje. Čekao sam do ponedjeljka da se suočim s napadačem. Kad sam ga video tražio sam ispriku no on nije ništa rekao, samo je zurio u mene. Potom sam nazvao policiju da prijavim nasilje koje sam pretrpio, no već je bilo prošlo 72 sata i masnice su skoro nestale. Rekao sam policiji da želim podići tužbu i dati izjavu te da neću tolerirati nasilje. Četiri mjeseca kasnije dobio sam poziv iz policije u kojem mi je objašnjeno da su obavili razgovor s nasilnikom i da je priznao napad. Razlog napada je bio taj što mu se nisam sviđao. Na kraju su rekli da slučaj neće ići na sud, ali da su mu dali zadnju opomenu. Kakve koristi ja imam od toga. Osjećam se iznevjereno. Više ne vjerujem u pravdu. Od tog napada veoma sam anksiozan. Više ne mogu izaći u grad ili u kafić. Izbjegavam i gej scenu, ne mogu zadržati vezu jer nitko ne želi biti s nekim tko ne izlazi. Bio sam kod psihijatra na savjetovanju, ali ne mogu zaboraviti strah koji me paralizira. Izgubio sam vjeru u društvo, a jedina podrška koju dobivam su moji roditelji koji su uvijek bili uz mene.“

Anonimno, izvor: www.silenceisnotgold.org

NASILJE I DISKRIMINACIJA U OBITELJI

Mlade lezbijke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe prolaze jednak stres i tjeskobu koju prolaze sve mlade osobe kao dio odrastanja. Bitna je razlika da u isto vrijeme moraju prihvatići i nositi se s identitetom zbog kojeg će biti stigmatizirane i to obično bez potpore roditelja koji često upravo sami postaju opresori. Ove osobe ne nailaze na prihvaćenost u obitelji, često su odbačene, osuđivane, te su žrtve različitih oblika nasilja. Mnogim mladima uskraćena je podrška, ograničava im se kretanje, kažnjava, emocionalno i/ili fizički zlostavlja. Istraživanja u zapadnim zemljama pokazuju da zbog prisile članova/ica obitelji da napuste svoj dom zbog svoje seksualne orientacije, određen broj mlađih istospolne orientacije završava u uličnoj prostituciji i kriminalu, postaje žrtva fizičkog nasilja te bude pretučen i silovan⁵. Također, suicid je kod LGBT adolescenata puno češći u odnosu na njihove heteroseksualne vršnjake/inje.

Brojni slučajevi dokumentiraju emocionalno nasilje i napade od strane članova obitelji s namjerom da ih se kazni ili „ispravi“ njihov seksualni/rodnji identitet što može imati zastrašujuće posljedice. Neke osobe su prisiljene napustiti dom nakon što otkriju roditeljima svoju homo/biseksualnost ili netradicionalno rodno izražavanje, a ponekad se odnosi zauvijek prekinu i nikada ne oporave.

Istraživanja u Hrvatskoj (2005. i 2006.)⁶ na pitanje tko je počinitelj nasilja daju iste rezultate - nakon nepoznate osobe, na drugom mjestu su roditelji, odnosno obitelj.

Drugo istraživanje, provedeno među

1121 ispitanika/ica - studenata/ica⁷, 13.7% muških ispitanika i 3.4% ženskih ispitanica odreklo bi se sina ukoliko bi on bio homoseksualac te ispitanici/ice ne žele da im dijete odrasta u društvu koje tolerira mušku homoseksualnost (60.3% muških osoba i 26.3% ženskih osoba), odnosno žensku homoseksualnost (37.5% muških osoba i 28.6% ženskih osoba).

21

Svaka osoba, bez obzira na svoju seksualnu orientaciju i/ili rodni identitet mora imati pravo na dom, roditeljsku podršku, slobodu izražavanja i kretanja. Nemogućnost ili odutnost zaštite svog djeteta u izloženosti nasilju zbog njegovog seksualnog i/ili rodnog identiteta je vjerojatno najokrutniji oblik diskriminacije i zloupotrebe njihovih prava.

Homo/bi/transfobija u obitelji, strah LGBTIQ osoba da otkriju svoju seksualnu orientaciju i/ili rodni identitet roditeljima ili članovima/icama obitelji, iskustva udrugova o psihičkom i fizičkom nasilju nad LGBTIQ osobama u njihovim obiteljima, podaci istraživanja u Hrvatskoj koji pokazuju da su članovi/ice obitelji na drugom mjestu kao počinitelj/ice nasilja i sl., idu u prilog mišljenju da LGBTIQ osobe u Hrvatskoj nisu prihvaćene u svojim obiteljima. Štoviše, često je upravo obitelj ona koja uzrokuje da ove osobe žive u strahu, skrivaju svoj identitet, ograničavaju slobodu svog življena i nose se s mnogobrojnim psihičkim teškoćama.

5 Transitions. Volume 14, No. 4. June 2002.

6 Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“ (2006.); Procjena potreba LGBTQ zajednice u Hrvatskoj, Lezbijska udruga Kontra, Pikić, A. i Jugović, I.; Nasilje nad lezbijskama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj, Zagreb, 2006.

7 Parma M., Stavovi studenata prema osobama homoseksualne orijentacije, 2005.

„Zašto me moja majka učila da uvijek govorim istinu, da budem dobar i pošten prema svima, da bi mi rekla kad sam joj priznao da sam gay da joj je žao što se nisam ubio kad sam imao priliku, jer smeće kao ja ne zaslužuje da živi?“

„Zašto mi je otac rekao da mu se gadim i da mu je žao što me ima?“

Bi li im život bio bolji da umrem, da ih poštēdim sramote ili da nestanem zauvijek iz njihovih života kao da nisam nikad postojao?

„Zašto me tjeraju da se osjećam krivim za nešto što nisam izabrao - a i tko bi izabrao nešto zbog čega će ga rođena majka mrziti?“

Ivan, 23

„Imam četvero djece. Moj sin ima 17 godina i odličan je učenik, među naprednijima u svom razredu, poslušan je, zgodan, ali pomalo sramežljiv i povučen. Čudno mi je da nema djevojku.. svako toliko kada ga pitam ima li kakvu djevojku, on mi nešto promrmlja i okrene temu.. Nedavno, bio je izrazito depresivan i nije htio razgovarati sa mnom. Kada sam mu rekla da bi bio sretniji da si je našao neku djevojku, sjeo je i rekao mi da misli da bi mogao biti gej. Cijeli svijet mi se preokrenuo! Saznala sam od kćeri da se druži s nekim dečkima sumnjivog morala, a jedan od njih čak otvoreno govorio o svojoj homoseksualnosti. Ma kako ga nije sram! Svoje bolestine bi trebao držati za sebe. A ti njegovi roditelji, kako su ga to odgojili! Nisam ni pomislila da bi taj dečko mogao imati takav utjecaj na njega! Zabranila sam sinu da ima bilo kakav kontakt s njim i rekla nek si nađe druge, normalne prijatelje. Od tog razgovora ne pišta sa mnom, ali mislim da je samo zbumjen i nesređen.“

Srećom pa ocu nije niti spominjao te budalaštine. Ne znam što da radim s njim, ali ako treba, zabranit ću mu izlaska dok god ne prestane o tome razmišljati. Pametan je, zgodan, naći će se više neku curu s kojom će osnovati normalnu obitelj.. On je barem uvijek imao svu pažnju svijeta i dovoljno ljubavi.. jednostavno nema razloga da na ovakav način privlači pažnju na sebe.“

Nesretna majka

INTERNALIZIRANA HOMO/BI/ TRANSFOBIJA

Kada lezbijke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe internaliziraju negativne stavove društva i razviju negativne osjećaje i stavove prema vlastitom identitetu govorimo o **internaliziranoj homofobiji, bifobiji ili transfobiji**. Internaliziranje homofobije/bifobije/transfobije uključuje uznenimirajuće ili neugodne osjećaje o sebi kao homo/biseksualnoj ili transrodnjoj/transeksualnoj osobi, iskrivljene predodžbe i stavove prema homo/biseksualnosti i transrodnosti, negativne moralne stavove prema LGBTIQ osobama, nedostatak povezanosti s LGBTIQ zajednicom, toleriranje diskriminirajućeg tretmana drugih, iracionalno potkopavanje vlastitih intimnih veza, itd.

Ukoliko se radi o negativnim stavovima prema homo/biseksualnosti u nama i kod drugih osoba, tada govorimo o **internaliziranoj homofobiji/bifobiji**. Usvajanje homo/bifobije od strane homo/biseksualnih osoba događa se budući su odgojene u društvu koje je izrazito anti-homoseksualno. Homo/bifobija je do te mjere proširena da homo/biseksualna osoba već tijekom ranog djetinjstva usvaja negativne stavove o homo/biseksualnosti. U adolescentskoj fazi, način na koji se formira slika o sebi i izgrađuje ličnost, osjećaj samopouzdanja i vlastite vrijednosti uvelike ovisi i o odnosu drugih prema pojedincu/ki. Život u zajednici koja pretpostavlja/očekuje da su svi heteroseksualne orientacije ne pruža pozitivne modele ovim adolescentima.

Internaliziranu homo/bifobiju ponekad je teško razgraničiti od realnog osjećaja odbačenosti u društvu u kojem živimo. Kada se homo/biseksualne osobe srame sebe, kada okrivljuju sebe prije nego homo/bifobično društvo za poteškoće koje doživljavaju, vjerojatno se radi o internaliziranoj homo/bifobiji.

Identificiranje vlastite homo/bifobije prvi je korak njenog neutraliziranja i uklanjanja. Zapitajte se mislite li da je heteroseksualnost bolja od homo/biseksualnosti? Je li vam je nelagodno što vas privlači osoba istog spola? Biste li voljeli da ste heteroseksualne orientacije? Mislite li da nikad nećete biti sretni jer ste gej ili biseksualni? Osjećate li se nelagodno u društvu gej osoba,

izbjegavate li da vas vide s osobom koja je out? Sramite li se jer ste gej? Osjećate li pripadnost LGBTIQ zajednici ili vam je pomisao na to odbojna? Biste li željeli da vaša okolina zna da ste homo/biseksualne orientacije? Vidite li sebe kao osobu koja je pomirena sa svojom seksualnošću?

Kada transrodna i/ili transeksualna osoba internalizira negativne društvene stavove o transrodnosti i/ili transeksualnosti govorimo o **internaliziranoj transfobiji**. Uzrok ovome je heteronormativno društvo, koje nameće koncept binarne podjele na ženski rod/spol te na muški rod/spol kao na dvije čvrste, nepromjenjive i suprotstavljene kategorije.

Društvo vrlo često diskriminira i ignorira osobe koje se nalaze van „muških“ i „ženskih“ kategorija/ladica. Spol i rod kao heteropatrijarhalni sociološko-kulturalni obrasci su ograničavajući, a učenje rodnih uloga često se odvija putem prisile. Zbog svih ovakvih informacija (muškarac se mora ponašati „muški“, a žena „ženski“) koje transrodne osobe dobivaju iz svoje okoline, u njima se počinje internalizirati transfobia. Transrodne osobe teže skrivaju svoju transrodnost nego homo/biseksualne osobe svoju seksualnost, češće su fizički napadane, a i nije rijetko da ih niti sama LGB zajednica ne prihvata. Većina transrodnih adolescenata/ica, svjesni/e da su drukčiji/e od drugih, odrasta uz osjećaj izoliranosti. Konstantan teret „različitosti“ dovodi do usvajanja negativnih stavova prema sebi.

Za identificiranje internalizirane transfobije osoba si može postaviti sljedeća pitanja: Što u meni izaziva spominjanje transrodnosti/transeksualnosti? Želim li da nisam transrodna osoba? Hoću li ikada biti sretna kao transrodna/transeksualna osoba? Sramim li se svoje transrodnosti ili transeksualnosti? Je li sa mnom sve u redu ako želim napraviti operaciju prilagodbe spola? Jesam li ponosan/na na svoj rođni/spolni identitet? Osjećam li se nelagodno kad izražavam svoj rođni/spolni identitet? Želim li reći drugima potpunu istinu o tome? Imam li negativne osjećaje i stavove prema transrodnim osobama? Izbjegavam li druženje s transrodnim/transeksualnim osobama?

Podaci različitih istraživanja ukazuju na to da internalizirana homofobija, bifobija i transfobija igraju značajnu ulogu kod nekih psihičkih tegoba kao što su npr., depresija, anksioznost, nizak stupanj samopoštovanja, poteškoće s formiranjem identiteta, osamljenost i nepovjerenje prema okolini. Osjećaj inferiornosti, krivnja, sram, i auto destruktivnost zbog internalizirane homo/bi/

transfobije dovode do teških posljedica u životu jedne osobe.

Jedan od načina neutraliziranja internalizirane homo/bi/transfobije je otvaranje i obznanjivanje svoje seksualne orientacije ili rodnog/spolnog identiteta, odnosno izražavanja (coming out). Na ovaj način se u osobi razvijaju pozitivne osobine, jača ponos i osjećaj samosvijesti te se budi snaga koja osobi omogućuje da u potpunosti ostvari svoj seksualni, odnosno, rođni/spolni identitet.

„Ne znam kako bih rekla što se u meni zbiva emocionalno. Moram priznati, oduvijek su me privlačile žene. Kada sam bila mlađa, nisam o tome željela niti razmišljati, užasno sam se bojala tog osjećaja. Imala sam tada prijateljicu koja je bila lezbička. Koliko god sam ju voljela toliko sam ju i mrzila... mrzila sam što je toliko hrabra i slobodna živjeti svoj život, onako kako ona želi i osjeća. Naravno, zapravo sam mrzila samu sebe što sve to nisam.. mislim da sam bila čak i zaljubljena u nju.. uvijek sam htjela biti u njezinoj blizini, željela sam njezine zagrljaje i dodire što češće, a kada je to činila, srce bi mi skoro iskočilo i na neki način, gadila sam se samoj sebi što želim takve stvari od druge ženske osobe.. što bi mi rekli roditelji, što bi mi rekla sestra?“

Kada bih noću ostajala sama u sobi, u nekim bi trenutcima zamišljala njezine nježne dodire (ne poput onih frendovskih zagrljaja) i poljupce, već bih u drugima osjećala mučninu i strah.. Osjećaj krivnje bio je neizdrživ, mislila sam kako mogu biti tako nenormalna, to je nešto što treba skrivati, zašto se baš meni to događa?

Mučila sam se tako godinama sama sa sobom i s vremenom tog je osjećaja nestalo.. sada sam si napokon priznala da sam lezbička, da volim žene i da želim živjeti slobodno..

Bila sam zaljubljena u nekoliko žena, no niti jedna nije lezbička tako da im nikada nisam otkrila svoju zaljubljenost.. ne znam zašto se uvijek zaljubljujem u krive.. možda će tek naići ona prava.. kada naiđe, sigurno ću joj reći..“

Jedna od glavnih zadaća psihologa/ginja koji/e se bave LGBT tematikom je da afirmira lezbijski, gej, biseksualni i transrodni identitet kao pozitivno osobno iskustvo i izražavanje jednako heteroseksualnom identitetu.

Do prije par desetljeća, svi oblici seksualne orijentacije koji su bili različiti od heteroseksualnog, procjenjivani su kao nenormalni, patološki oblici ljudske seksualnosti. Unatoč tome što je homoseksualnost maknuta iz dijagnostičkog kriterija poremećaja 1973. još uvijek je prisutno neprihvatanje od strane društva kao i stuke. Gonsiorek (1982.) navodi da ne postoji razlika u mentalnom zdravlju između gej populacije i heteroseksualnih osoba. Kod nekih pripadnika/ca gej populacije uočava se lošije mentalno zdravlje zbog vlastite seksualne orijentacije što Gonsiorek pripisuje isključivo socijalnom stigmatiziranju te manjine.

Općenito, mentalno zdravlje pojedinca/ke usko se povezuje s njegovim/njezinim identitetom, osjećajem selfa. U procesu formiranja identiteta kod LGBT populacije moramo imati u vidu uopćene negativne stavove društva kao i uže okoline u kojem se identitet stvara i raste. Iako se u zadnje vrijeme društveni stavovi prema homoseksualnosti mijenjaju u pozitivnije (za razliku od društvene percepcije rodnih identiteta i izražavanja), treba imati na umu da se negativni utjecaji predrasuda prisutni tijekom odrastanja kod LGBT osoba time ne smanjuju. Svako seksualno ponašanje kao i rodno izražavanje koje je različito od heteronormativnih vrijednosti i standarda unaprijed je osuđivano kao patologija pojedinca i pogrešno ponašanje od društvenih institucija, medicinske profesije i crkve. Većina LGBT osoba suočava se s negativnim društvenim porukama glede vlastitog seksualnog identiteta, odnosno rodnog identiteta i izražavanja istog, što urušava samopouzdanje i mentalno zdravlje. Takva negativna iskustva mogu voditi poricanju vlastitih emocija kao i identiteta u cilju da budu prihvaćeni od drugih. Afirmativna psihoterapija kod LGBT osoba ima ogromnu zadaću da im pomogne prepoznati i prihvati vlastiti (gej/lezbijski/bi/trans) identitet kao krucijalno, jedinstveno i pozitivno iskustvo. Prihvatajući sebe odnosno svoju seksualnost i rodnji identitet/izražavanje, ove osobe mogu krenuti u fazu izgradnje i otkrivanja tog dijela sebe prema van.

Kao što je već navedeno, društvo danas razvija pozitivniju i afirmativniju klimu za LGBT populaciju; senzibilizira se javnost za LGBT problematiku, stvaraju se LGBT zajednice koje pružaju mogućnost susretanja i ostvarivanja prvih kontakata i iskustava. Međutim LGBT zajednice same po sebi nisu utopijske i bezuvjetno prihvaćajuće. Kod LGBT osobe koja doživi negativna iskustva u takvim zajednicama mogu se javiti osjećaji povrijeđenosti i usamljenosti. Suprotno tome, prva suportivna iskustva u LGBT zajednicama mogu dovesti do pozitivnog osjećaja zato što je netko LGBT osoba, a paralelno s tim i do stvaranja vlastitog gej/ležbijskog/bi/trans identiteta. Stvoren i prihvaćen LGBT identitet ne podrazumijeva coming out u svim situacijama. Iako otvoreni u zajednici, mnoge LGBT osobe ostaju skrivene unutar obitelji i na radnom mjestu, pod krinkom "heteroseksualne" osobe odnosno pod prisilom skrivanja svog rodnog identiteta i/ili izražavanja. Osim LGBT zajednicama, važno pitanje nameće se odgovornim strukama; psiholozima/ginjama, liječnicima/ama, prosjektivnim i socijalnim djelatnicima/ama: "Kako izgraditi i očuvati vlastiti osjećaj vrijednosti i dostojanstva unutar obitelji i društva svih osoba koje nisu heteroseksualne orijentacije, odnosno koje prekoračuju i izlaze van okvira ograničavajućih, rigidnih rodnih/spolnih normi?"

Snježana Božić, psihologinja

Literatura:

- Gonsiorek, J. (1982.) - Results of psychological testing on homosexual populations. u W. Paul, J.D. Weinrich, J.C. Gonsiorek i M.E. Hotvedt. Homosexuality: Social, Psychological and Biological Issues. Beverly Hills CA: Sage.
R. Woolfe, W. Dryden, S. Strawbridge (2003.) - Handbook of Counselling Psychology. London:Sage Publications.

SAMOPRIHVAĆANJE

Samoprihvaćanje je zadovoljstvo onime što i kakve/i jesmo. Ono podrazumijeva procjenu, prihvaćanje i zadovoljstvo sobom, a uključuje i prihvaćanje onih dijelova sebe koje bismo željele/i promijeniti i s kojima nismo zadovoljne/i. Samoprihvaćanje uvelike ovisi i o okolini u kojoj živimo, koliko smo podržavane/i u toj okolini te koliko nas ona prihvata onakvima kakve/i jesmo.

Bitan aspekt samoprihvaćanja je **samopoštovanje**. Samopoštovanje je osjećaj vlastite vrijednosti, pozitivno ili negativno mišljenje koje imamo o sebi samima, ujedno i temeljni preduvjet za osobnu sreću, uspjeh u onome što radimo, kvalitetne međuljudske odnose i sl. Naglasak se stavlja na to da je ono mišljenje, a ne činjenica te je kao takvo podložno pogreškama i predrasudama.

Nisko samopoštovanje nagriza naš život, onemogućava nas u razvijanju naših potencijala i uspješnosti, i najvažnije, narušava osjećaj unutarnjeg zadovoljstva i osobne sreće. U osnovi niskog samopoštovanja su negativna **bazična uvjerenja** o sebi, koja nemaju karakteristike mišljenja, već nalikuju činjenicama (npr. visina, težina).

Bazična uvjerenja o nama samima su naučena, tj., temelje se na projekcijama i zaključcima onoga što nam se dogodilo. Možemo ih steći na razne načine: direktnim iskustvom, promatranjem drugih, putem medija, opažanjem, uspoređivanjem ljudi iz okoline sa slikom onoga što bi željele/i biti, itd. Takvo vrednovanje sebe u odnosu na idealnu sliku može nam donijeti i pozitivne i negativne informacije o nama samima, budući da počinjemo prepoznavati svoje jake strane i slabosti. Kroz takvo se vrednovanje počinje razvijati samopoštovanje. Bazična uvjerenja su produkt društva u kojem živimo i njime su uvjetovana. Najznačajnija bazična uvjerenja stekli smo u ranom periodu života.

Samopoštovanje nije odraz samo vlastitih procjena, nego proizlazi i iz reakcija drugih ljudi, osobito osoba koje volimo i koje su nam važne. Ono što smo doživjele/i, vidjele/i i čule/i tijekom djetinjstva u primarnoj obitelji, u školi i društvu vršnjaka/inja, kao i u društvu u kojem smo živjele/i, utjecat će na naše mišljenje o nama samima koje imamo danas. Ako smo bile/i prihvaćene/i i pohvaljivane/i za to što jesmo i kakve/i jesmo, počet ćemo podjednako prihvati

svoje pozitivne i negativne strane te ćemo razviti odgovarajuće samopoštovanje. Međutim, ukoliko su nas roditelji i druge osobe koje su nam važne omalovažavale, vrijeđale, okrivljavale i odbacivale, razviti ćemo negativne stavove prema sebi te **nisko samopoštovanje**.

Razvoju niskog samopoštovanja mogu pridonijeti i neka kasnija iskustva: zastrašivanje na poslu, intimna veza sa zlostavljačem/icom, stalni stres, izloženost traumatskim iskustvima, odbacivanje društva, kontinuirano diskriminirajuće iskustvo i dr. Na temelju svih navedenih negativnih iskustava stvaraju se bazična uvjerenja, (kao npr.: „Ja sam bezvrijedna/an... Nisam dovoljno dobra/dobara... Nisam pametna/pametan...“). Ta bazična uvjerenja su osnova za stvaranje životnih pravila.

U svakodnevnom životu dolazimo u situacije koje se nazivaju situacije **„okidači“**, a koje aktiviraju naša bazična uvjerenja i u kojima bi naša životna pravila mogla biti narušena ili prekršena. To su situacije u kojima smo vođene/i našim (negativnim) bazičnim uvjerenjem, a gdje se direktno moramo suočiti s našim životnim pravilom. Uzmimo primjer jedne lezbijke, koja živi u homofobičnom okruženju, a njezin je prvi coming out rezultirao odbacivanjem i osuđivanjem. Ova osoba može stvoriti bazično uvjerenje da je „nenormalna“, iz čega proizlazi njezino životno pravilo da izbjegava situacije u kojima bi se mogla otkriti njezina seksualna orijentacija. Situacije „okidači“ za ovu osobu su: uopće spominjanje homoseksualnosti u javnosti, izlazak sa svojim prijateljima/icama u gej klub,

roditeljsko pitanje što je s njenim ljubavnim životom ili svako građenje novog prijateljstva. U navedenom primjeru, osoba će doživljavati stres pri svakoj mogućnosti coming outa, izbjegavat će takve situacije te će tim izbjegavanjem samo nadalje potvrđivati svoja bazična uvjerenja i neće davati priliku promjeni tog uvjerenja (socijalna izoliranost, šutnja, osjećaj neprihvaćenosti ili sram potkrepljuju njezino bazično uvjerenje da je "nenormalna"). Takve situacije aktiviraju zatvoreni krug u kojem, na temelju bazičnih uvjerenja stvaramo određena (negativna) predviđanja. Ta predviđanja rezultiraju pojavom anksioznosti i neprilagodljivog ponašanja koja opet potvrđuju bazična uvjerenja i uzrokuju pojavu samokritičnih misli. Negativno viđenje sebe, strah od odbacivanja i vjerovanje da je teško promijeniti takav poredak stvari otvara put za depresivnost i slična stanja, koja će i dalje, u začaranom krugu, poticati aktivaciju bazičnih uvjerenja. Zbog takvih osjećaja počinjemo obraćati pažnju upravo na informacije koje potvrđuju takvo viđenje sebe i svijeta, što nam otežava percepciju poruka koje su pozitivne i govore dobro o nama. Takav zatvoreni krug može dovesti do ozbiljne depresije, autodestruktivnog ponašanja, pa čak i do pokušaja samoubojstva.

Samoprihvaćanje je osnova za potpuni razvoj svake osobe. Da bi utjecale/i na podizanje samopoštovanja, potrebno je ojačati samoprihvaćanje i mijenjati životna pravila. Samoprihvaćanje se jača isticanjem vlastitih pozitivnih strana, do razine na kojoj smo svakodnevno svjesne/i svojih pozitivnih strana, a ne samo s vremena na vrijeme. Česta prepreka samoprihvaćanju je motivacija koja nas potiče da „napravimo ili ne napravimo“ ili da nešto „budemo ili ne budemo“, odnosno da li ćemo smoći dovoljno snage da odgovorimo na izazov ili ćemo se povući i time potvrditi bazično uvjerenje. U razvoju samopoštovanja, mnogi ljudi vjeruju da ako prihvate sebe onakvima kakvi jesu, neće više imati potrebu mijenjati se i razvijati u ono što bi željele/i biti. Ovaj stav je pogrešan, jer pretpostavlja da će nas pretjerana samokritika usmjeriti na usavršavanje nas samih, u smislu da će nas nezadovoljstvo sobom pokrenuti na promjenu sebe. Zapravo, to često nije slučaj, jer umjesto da energiju usmjerimo na promjene, mi je trošimo na negativne emocije.

Naše, heteronormativno društvo koje funkcioniра na binarnosti muško - ženskih rodnih uloga i navika te proglašava normalnim samo ono što „upada“ u ove modele, direktno odbacuje i diskriminira sve one koje/i su drukčije/i , koje/i

ne slijede zadane norme i/ili pripadaju manjini. U ovakvim uvjetima, razvoj samoprihvaćanja kod LGBTIQ osoba puno je teži. Razvoj samoprihvaćanja vodit će kvalitetnijem i ispunjenijem životu svake pojedinke i svakog pojedinca, ali isto tako, paralelno je nužan i proces mijenjanja društva u pravcu prihvaćanja i podržavanja različitosti.

„Mama, puno je godina prošlo otkada ti pokušavam reći ovo što ću ti sada napisati u ovome pismu kojega ti možda nikada neću dati. No, nadam se da će jednom ipak skupiti dovoljno hrabrosti da ti ga dam.“

Uopće ne znam kako da ti to kažem, ne znam ni koje bi riječi koristila, da te što manje povrijedim i da me ti možda bolje razumiješ u svemu tome.

Mama, ja sam lezbijka! Sigurno si sad u šoku, nakon ovih mojih riječi.

Ne znam, mama što bih ti rekla, jedino da sam to jednostavno ja i da jedino uz ženu mogu ostvariti svoju sreću.

Puno sam i previše godina živjela u strahu i mržnji prema samoj sebi, u nadi da će jednog dana samo umrijeti ili skupiti dovoljno hrabrosti oduzeti si život i tako olakšati muke i sebi i drugima. Ali više ne! Ja želim živjeti ono što jesam, onakva kakva jesam, samo želim biti sretna.

Sjećaš li se, kada sam se kao dijete pokušala ubiti nekoliko puta? Drugi problemi i naš težak život, bili su samo izlika za to. U meni je bilo još milijun muka i pitanja i sve je to jednostavno bilo previše za mene. Samo se nadam da ćeš me barem nekako moći razumjeti i istinski mi željeti sreću.

Tata, nadam se da me ti puno bolje razumiješ i da se ponosiš mnome. Nekako osjećam da ti, gledajući odozgo puno „bolje“ možeš vidjeti neke stvari..“

Tanja, 25

PROCES COMING OUTA

Coming outom nazivamo proces kojim LGBTQ osobe spoznaju i otkrivaju svoju seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet kako sebi samima, tako i drugima.⁸ Također, coming outom nazivamo i sam čin razgovora s nekim o svom seksualnom i/ili rodnom identitetu.

Coming out obuhvaća različite procese, odnosno situacije u životu lezbijski, gejeva, biseksualnih, transrodnih i transeksualnih osoba:

- ❖ proces u kojem se osoba susreće sa saznanjem da je drukčija po pitanju svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta (počinje razmišljati da je homo/biseksualne orijentacije ili transrodna, odnosno transekualna)
- ❖ moguć pokušaj negiranja ove činjenice⁹ ili s druge strane početak procesa samoidentifikacije kao LGBTQ osobe
- ❖ proces prihvaćanja svog seksualnog i/ili rodnog identiteta (često vezano uz želju da se upozna LGBTQ zajednica)
- ❖ razvijanje pozitivnih osjećaja vezanih uz svoj identitet, osjećaja ponosa i samopoštovanja te prevladavanje negativnih osjećaja o sebi
- ❖ stav i osjećaj osobe da se želi prestati skrивati te želi biti otvorena s drugima po pitanju svog identiteta.

Do potpune otvorenosti po pitanju svog seksualnog ili rodnog identiteta/izražavanja, osoba prolazi kroz mnoge faze i čini mnoge korake. Ovaj proces je individualan, te ne prolaze nužno sve/i pripadnice/ici seksualnih i rodnih manjina kroz sve navedene faze.

S otkrivanjem seksualne orijentacije ili rodnog identiteta/izražavanja koji (još) nisu

društveno prihvaćeni, osoba se istovremeno suočava i s negativnim porukama okoline koja homo/biseksualne i transrodne/transeksualne osobe često etiketira kao „nenormalne“, „poremećene“, „perverzne“ i sl. Zbog „neukloppljenosti“ u heteropatrijarhalne obrase osoba će biti prisiljena voditi život u kojem neće moći uživati sva prava koja joj pripadaju, bit će izložena svakodnevnoj diskriminaciji i odbacivanju. Za razliku od pripadnika/ica drugih marginaliziranih grupa, lezbijska, gej, biseksualna ili transrodna osoba (najvjerojatnije) neće imati podršku u svojim obiteljima.

U procesu coming outa osoba prolazi vlastitu identifikaciju, sazrijeva odluka kad i kako će prestati skrивati svoj identitet. Biti otvoreno lezbijska, gej, biseksualna ili transrodna osoba često za sobom povlači veću izloženost društvenom odbacivanju, kriticizmu, nasilju, neodobravanju i sl. Istovremeno, coming out za sobom donosi velik osjećaj slobode, radost i ispunjenost. Osobno ispunjenje koje dolazi s odlukom o prestanku skrivanja pozitivno utječe na osjećaj koji imamo o sebi, na naše svakodnevno ponašanje, na samopoštovanje, ali također i na osobe kojima smo okruženi/e.

27

Biti ili ne biti otvoren/a (out)

Stres manjine, izloženost sustavnoj opresiji, diskriminaciji i marginalizaciji, nepostojanje podrške u svojim obiteljima i bližoj okolini neki su od problema s kojima se LGBTQ osobe nose u svojim životima. Kod osoba koje nisu out (otvorene), stres je pojačan stalnom brigom oko skrivanja; svakodnevne, banalne situacije postaju opasne i nesigurne, osoba je uvijek na oprezu kako bi se izbjeglo spominjanje partnera/ica, istospolna orijentacija, privatni život i dr. Svakodnevno, LGBTQ osobe ulazu iznimnu energiju kako bi prikrile svoj identitet. Ako se osoba odluči na coming out, za mnoge mlade to može značiti pogoršanje odnosa s roditeljima i okolinom. U slučaju da je osoba otvorena samo u nekim područjima života, a nije npr. na poslu i sl., javlja se dodatna teškoća budući je osoba prisiljena živjeti dvostruki identitet.

Homo/biseksualne i transrodne osobe u nekom trenutku naći će se u procijepu između dvije jednako riskantne, nesigurne i potencijalno pogubne opcije:

- ❖ skrivanje svog identiteta podrazumijeva

8 Coming out (eng.) – hrv. iskorak, odnosno „izaći van“, iskoračiti.

9 Mnoge LGBTQI osobe negiraju na početku svoj identitet upravo zbog društvene neprihvatanosti i internaliziranih negativnih stavova o homo/biseksualnosti, transrodnosti ili transeksualnosti.

neispunjen život, život u laganju, strahu pred svakodnevnim situacijama, suočavanje s brojnim traumama, itd.

- ❖ otkrivanje svog identiteta često za sobom nosi veće osuđivanje, neprihvatanje, odbacivanje, nasilje, itd.

Čini se da nijedna opcija ne pruža „zadovoljavajući izlaz“. Međutim, brojna svjedočanstva osoba koje su out govore o osjećaju oslobođenja otkad su se prestale skrivati, o većem samopouzdanju, o boljem osjećaju o sebi i sl. Izgleda da bez obzira na mogućnost veće diskriminacije i neprihvaćenosti, presudan je onaj osjećaj koji imamo o sebi. Također, snaga koju osjetimo kad odlučimo živjeti sebe i svoj život potpunije donosi dodatnu energiju da se suočimo s okolinom.

Pitanje coming outa uvelike ovisi o nama samima. Odlučiti biti otvoren/a s drugima nije laka odluka te povlači za sobom mnoga razmišljanja. Situacije kao finansijska ili druga ovisnost o nekome, strah od gubitka posla ili fizičkih napada objektivni su razlozi koji sprječavaju LGBTIQ osobe da otkriju svoj seksualni ili rodni identitet/izražavanje.

Coming out nije proces koji počinje i u određenom trenutku završava. U novim situacijama i priateljstvima LGBTIQ osobe morat će se suočavati s objašnjavanjem svoje različitosti. To je složen proces koji obuhvaća unutrašnju i vanjsku sferu života jedne individue, traje tijekom cijelog života i proteže se kroz različite domene života.

 „Moja obitelj je kao i svaka druga, za njih je život - žena, djeca, posao i vjera. Ne prihvataju ništa novo, drugačije, to smatraju nenormalnim ili bolesnim.“

Razmišljao sam koje riječi da upotrijebim kad im kažem svoju tajnu. Riječi treba birati! Riječi trebaju biti svjetlo, moraju miriti i približavati ljude. Gdje riječi postaju oružje, tu nastaju i neprijatelji.

Skupio sam hrabrosti i rekao jednom od roditelja: „Ja sam gej!“ Pravio se da me nije čuo ili nije htio sebi to priznati i pričati o tome. Reakcija na moj coming out je bila duga šutnja i riječi: „Radi što želiš, šta me briga“. Te riječi su mi dale malu potporu, ali i nerazumijevanje. Morao sam napraviti coming out, jer više nisam mogao šutjeti, osjećao sam se izgubljeno, potišteno. Kroz priču roditelja shvatio sam: da su ozbiljno shvatili

moj coming out, izbacili bi me iz kuće i ne bi htjeli čuti za mene.

Pitanje je sada da li trebaju znati za moju homoseksualnost? Možda, kada bi znali, mogli bi mi pomoći, dati neki dobar savjet. Svaki roditelj za svoje dijete stvara san. Ja sam prekinuo njihov san, jer sam krenuo pogrešnim, a ne pravim putem.

Ne postoji pogrešan i pravi put, postoji put izbora i sreće!

Elvis, 19

 „Svaki put isto pitanje! I tako zvuči posprdo! I znam da sigurno znaju, ali ne! Oni i dalje uporno pitaju bez ikakvog srama, onako provociraju pomalo. Ali i ja sam uporna: „Pa naravno da imam dečka!“ I više ne znam kako se ono zvao? Kome sam rekla Dario, a kome Tomica? Jel' ih mijenjam ili sam uvijek s istim? Mogla sam barem odabrat jedno ime koje vrijedi za čitavu obitelj i prijatelje. Ma nema veze, ionako svi znaju da izmišljam, ali nitko ništa ne zna.“

Moj izmišljeni dečko! Bilo ga je tako lako imati, negdje tamo u nekom gradu... Nemam pojma kakvu je boju očiju imao, kakvu kosu, je li bio nizak ili visok? Nikada ga nisam zamišljala. Čudno! Dugo smo godina bili zajedno, a onda je odjednom nestao. Napustio me ili sam ja napustila njega? Nije važno, napustili smo se. I pukla sam! Bilo mi je loše, užasno loše, depresija, tuga, situacija bez izlaza. Moj život je završen. Trebalo

je kročiti u novi život, iskren i nepoznat. Šta me čeka tamo? Mogu li ja to? Mogu li se ponovo roditi i biti ono što jesam? Naravno da mogu!

Riječi su letjele nemilosrdno i šamarale tatu, brata, sestru, tetu, šogoricu, strica, strinu, sestrične, prijatelje... Tako išamarnani i šokirani nisu imali baš nekog izbora. Istinu je stajala pred njima. Zar to i nisu htjeli od samog početka, provocirajući pitanjima o dečkima? Sada su gledali u pravu mene, onako iskreni i shrvanu prošlim životom. Još uvijek se zaptam jesu li me prihvatali iz nekog sažaljenja i bi li me prihvatali da sam im to rekla odmah na početku?

Sada to više nije ni bitno. Bitno je da su bili uz mene, svi redom nabrojani. I polako ih učim različitosti. Polako u naš život upličem svoju djevojku. Nije izmišljena. Znam kako izgleda! I znam kakve ima oči i kosu, znam koje je visine. Čak joj i ime znam!

Ali još uvijek ponekad, ali samo ponekad časna riječ, posjeti me moj dečko. Ne znam je li Dario ili Tomica, sve ovisi ko pitá!"

Nataša, 32

Otvorenost kao pozitivno iskustvo

Bez sumnje, kad bi okruženje u kojem živimo bilo tolerantno i nediskriminirajuće prema LGBTIQ osobama, one ne bi živjele u tišini i skrivanju. Coming out je intimno suočavanje sa strahom i opresijom. Opresija čini da ostajemo u tišini, potičući nas na ulogu žrtve i namećući strah. Izlaženjem iz tišine i suprotstavljanjem opresiji, smanjuje se i strah od negativnih reakcija.

Osjećaj sigurnosti koji imamo dok nismo out možda nas pošteđuje neugode, ali istovremeno, skrivanje će sprječiti našu povezanost sa samima sobom, našu povezanost s drugima, istinu u našim životima, razvoj samopoštovanja i kontrolu nad vlastitim životom. Neke osobe su u mogućnosti da s većinom iz svoje okoline budu out, neke

samo djelomično. Važno je preispitati vlastito samoprihvaćanje i dopustiti sebi da idemo putem koji će nas učiniti sretnima. Otkrivanjem vlastitog identiteta, dolazi osjećaj ponosa i zadovoljstva. Ovi osjećaji su toliko ispunjavajući, da pri uviđanju ovoga, osobe izabiru prevladati prinudu skrivanja i biti otvorene.

Strah od negativnih reakcija smanjuje se upravo suočavanjem s njime. Coming out je oslobođajući proces i osjećaj, svatko tko se za njega odluči na kraju osjeti olakšanje što može živjeti svoj život oslobođen od pretvaranja i obmana o identitetu. Sva ona energija usmjerenja u skrivanje i neugodu, usmjeruje se u življenje „punim plućima“.

Coming out ne izaziva pozitivne reakcije samo u našim životima, već dovodi do smanjenja homo/bi/transfobije i heteroseksističkih predrasuda u ljudima oko nas. Istraživanja potvrđuju da osobe koje poznaju homo/biseksualne i transrodne osobe imaju pozitivnije stavove o homoseksualnosti/transrodnosti te manje predrasuda. Tako otvorenost LGBTIQ osoba neposredno utječe i na smanjenje homo/bi/transfobije u društvu.

Osobe iz LGBTIQ zajednice trebaju pružiti podršku jedni drugima kako bi pobijedili i nadišli prepreke slobodnom i otvorenom životu. Ponekad osobe koje su potpuno out vrše prisilu na one koje nisu da to budu, ili ih pak nazivaju pogrdnim imenima. Ovo nerazumijevanje i potrebu za iskazivanjem moći trebalo bi zamijeniti pružanjem potpore i solidarnošću.

„...Nije različitost ona koja nas sputava, već tišina“ rekla je Audre Lorde. Progovaranje o vlastitim identitetima kod nekoga podrazumijeva dugotrajan, kod nekoga kratkotrajan proces; neke osobe o tome više razmišljaju, neke manje; neke se uključuju u aktivizam, neke ne... Nebitno na koji način, svako ustajanje iz tišine, sve te naše vlastite male revolucije dio su globalnog mijenjanja svijesti.

 „Kada razmišljam o svom coming out-u, nije to bio jedan događaj. Bio je to više niz događaja koji su uslijedili tijekom godina. Često su bili ispunjeni nervozom, brigama i neprospavanim noćima, ali možda je to razlog što sada spavam kao beba. S 10 godina sam se prvi put upitala što ako sam ja gej i otuda je nekako krenulo. To pitanje postavila sam si

*ponovo koju godinu kasnije dok su hormoni divljali
tiho u meni. No, pitanje je dobilo odgovor tek kada
sam imala 17 i prvi se put zaljubila, izgubila potpuno
glavu za jednom curom. Bila sam u nju zaljubljena
4 godine bez da sam joj to rekla ili rekla ikome dru-
gome. Kroz te sam 4 godine imala coming out sebi.
Razmišljala sam o tome što to znači za moj život,
koliko će utjecat na sve što ču u životu raditi. Pitala
sam se i kako će reagirati mama, nono i nona te moj
brat. Rekla sam mami za moju seksualnu orientaciju
nakon te 4 godine. Jednostavno sam u jednoj od naših
večernjih šetnji rekla mami da volim cure, da sam bila
zaljubljena u tu curu koju je i ona znala iz viđenja i
tako smo počele razgovarati o tome. Išlo je sve glatko
iako je nervosa u meni bila osjetna. Mamina reakcija
me nije iznenadila, jer nas je odvijek učila da treba
ljude prihvati kao osobe kakve jesu. Jedino što se
znalo pojaviti u njenom procesuiranju ovog podatka
je njezina briga što to znači za moju budućnost, a i
jako je željela imati unuke i tada joj se činilo da joj se
ta želja neće ostvariti. Razgovorom smo riješile dileme
koje je imala te je upoznala moje prijateljice. Danas
je sasvim ok s time i podrška mi je. Prihvaća i mene i
moju curu. Iznenadilo me i kako je moja nona reagi-
rala. Imala je puno pitanja i u vrlo je kratkom roku u
potpunosti prihvatiла tu informaciju. Tada je došao
red i na nonota koji je do tog trenutka bio izrazito
homofobičan i govorio da sve „pedere“ treba na Goli
otok. Jednom kada je saznao da sam lezbijska, a i kroz
razgovor s nonom njegovo se mišljenje promijenilo.
Sada ga svako toliko ulovim kako se svađa s političkim
zastupnicima u Saboru oko toga kako nam trebaju
dati sva prava – brak, djecu, sve redom. Moja su braća
isto velika podrška i ne znam što bih bez njih. Naš se
odnos nije puno promijenio, samo je dobio na osjećaju*

bliskosti. Sada znam da imam potpunu podršku svoje obitelji i da mogu uvijek računati na njih, jer me vole baš onaku kakvu jesam.“

Arina (28)

Faze coming outa kod lezbijki i gejeva

Postoje mnogi modeli procesa coming outa. Jedan od njih, Cass-in model¹⁰ (Cass, 1979.):

- ❖ Zbunjenost oko identiteta - osobe nisu sigurne tko su
- ❖ Usaporedba identiteta - osobe uočavaju da su drugčije od ostalih
- ❖ Tolerancija prema identitetu - osobe vjeruju da bi mogle biti lezbijske ili gejevi i počinju tražiti gej zajednicu
- ❖ Prihvaćanje identiteta - osobe se identificiraju kao lezbijske ili gejevi i dijele ovo s drugima koji su im važni
- ❖ Ponos identitetom - osobe nastavljaju otkrivati svoj identitet, prihvaćaju ovaj novi identitet i postaju dio gej i lezbijske zajednice i kulture
- ❖ Sinteza identiteta - osobe potpuno integriraju svoj identitet u veću sliku o sebi, njihova seksualna orientacija nije više glavni predmet njihovog razmišljanja.

Iako je coming out kod biseksualnih osoba nešto različit proces, postoje sličnosti s ovim modelom.

Coming out kod transeksualnih osoba

Devor-ove faze coming outa (Devor, 1997.) prikazuju primjer osobe koja ide ka modifikaciji ili operaciji prilagodbe spola iz ženskog u muški (FTM - female to male):

- ❖ Trajna anksioznost - nedefinirana nelagoda svojim rodom i spolom
- ❖ Zbunjenost oko identiteta - prve sumnje o prikladnosti pripisanog roda i spola osobe

¹⁰ Asking the right questions, 2: talking about sexual orientation and gender identity in mental health, counselling, and addiction settings; A. M. Barbara, F. Doctor, G. Chaim, 2004.

- ❖ Usپoredba identiteta - traženje i razmatranje drugih, alternativnih ženskih identiteta
- ❖ Otkriće - saznanje o postojanju FTM (female to male) transeksualnih mogućnosti
- ❖ Zbunjenost oko identiteta - prve sumnje o autentičnosti vlastite transeksualnosti
- ❖ Usپoredba identiteta - testiranje/isprobavanje transeksualnog identiteta kroz transeksualne grupe za podršku i slično
- ❖ Toleriranje identiteta - osoba svoj identitet vidi kao najvjerojatnije transeksualan
- ❖ Odlaganje - čekanje mogućih promjena okolnosti; traženje potvrde transeksualnog identiteta
- ❖ Prihvaćanje identiteta - utvrđen transeksualni identitet
- ❖ Odlaganje - produbljivanje transeksualnog identiteta; osoba se više ne identificira kao žena
- ❖ Tranzicija – promjena roda, prilagodba spola
- ❖ Prihvaćanje identiteta – osoba se identificira kao transeksualni muškarac
- ❖ Integracija – transeksualnost je najvidljivija
- ❖ Ponos identitetom – javno identificiranje kao transeksualna osoba.

Mlade transrodne osobe, kao maloljetne osobe, najčešće su prepуštene volji svojih roditelja ili skrbnika/ica, koji/e često ne razumiju njihova iskustva, osjećaje i razmišljanja. Ponekad roditelji traže i savjet stručne osobe u želji da svoju djecu „poprave“ ili „isprave“. Nerijetko se pokaže da su i same stručne osobe neinformirane ili krivo informirane. Upravo zbog ovoga, mnoge mlade transrodne osobe odlučuju ne riskirati sa svojim coming outom i skrivaju svoj rodni identitet što je duže moguće.

 „Imam troje djece, dvije djevojčice (17 i 14 god.) i trinaestogodišnjeg dječaka. Prije nekoliko mjeseci došao sam kući s posla ranije i našao sina

obučenog u sukњu i žensku majcu, a moja mlađa kći ga je s osmјehom šminkala. Poludio sam!! Vikao sam na sina zašto radi budalu od sebe. Posramio se i pogнуте glave mi rekao da ne razumije zašto vičem na njega radi komada robe. Rekao sam mu da skine to sa sebe i normalno se obuče. Na to je promrljao kako mu je ljepše ovako i odjurio u svoju sobu. Ostao sam u šoku... tada je moja kćer, da me „utješi“ podijelila njihovu tajnu sa mnom.. Svaki put kada mene i mame nema kući oni se tako odijevaju i kaže da su jednom čak išli u dućan tako. Nisam znao što bih na to rekao...

S njim uvijek neki problemi! Upisali smo ga na nogomet, odustao je nakon mjesec dana, rekao je da ga bole noge od udaranja lopte i da ga svi dečki zadirkuju i smiju mu se. Kupovali smo mu muške igračke, aute, puške, mačeve, a on se uvijek igrao sestrinim Barbikama.. znao sam da nešto nije u redu s njim, ali trudio sam se od njega napraviti pravog muškarca.. Nakon razgovora sa ženom, dopustili smo mu da se jednom tjedno obuče u to svoje, ona mu je čak i sukњu kupila za te prigode, ali smo mu strogo zabranili da izlazi van tako obučen. Umro bih od srama da ga susjedi vide takvoga! Nadam se da će ga ova faza prije proći ako ga pustim da radi što hoće.. Njegovim sestrama je smiješno to njegovo ponašanje, ne vide ništa loše u tome, a ja ne znam kako bih ih odvojio da mu ne budu poticaj u svemu tome! Ne želim ni pomisliti da bi moj sin mogao postati transvestit ili nekakav peder kasnije! Teško mi je tako nešto prihvatiiti niti se trudim. On je muško, a ne žensko, takvog ga je Bog stvorio.“

Kada i kako napraviti coming out?

Odgovor na pitanje kako i kada učiniti coming out je za svaku osobu različit - nema jedinstvene formule koja bi mogla biti primjenjiva svima. Da bismo mogli odgovoriti na ovo pitanje trebamo uzeti u obzir razne utjecaje i životne situacije same osobe te kompleksnost naših

identiteta i okoline koja nas okružuje. Ne smije se zaboraviti ni utjecaj kulture, podneblja i/ili društva u kojem živimo. Ipak, postoje neki opći savjeti vezani uz odluku o otkrivanju vlastite seksualne orientacije i/ili rodnog identiteta.

Svakodnevne životne situacije stavljuju LGBTIQ osobu u poziciju da mora ulagati napor kako u skrivanje, tako i u otkrivanje svog seksualnog ili rodnog identiteta/izražavanja. Imati podršku vrlo je važno, svakako je lakše kroz ovaj proces prolaziti ukoliko se ne osjećate usamljeno. Ako se osoba osjeća zbumjeno i ima nisko samopoštovanje, korisno je prvo raditi na pozitivnom mišljenju o sebi i smanjivanju vlastite homo/bi/transfobije. Ono što je najvažnije je da svaka osoba mora sama za sebe donijeti odluku o otkrivanju svoje seksualnosti i spolnog/rodnog identiteta.

Coming out roditeljima

Nemogućnost slobodnog i iskrenog izražavanja identiteta unutar obitelji dovodi do brojnih poteškoća za pojedinca/ku. Ovo ne dovodi samo do disfunkcionalnih odnosa i komunikacije unutar obitelji, već vodi i nemogućnosti ostvarivanja kvalitetnih veza i odnosa u svim segmentima života te drugim psiho-emotivnim teškoćama.

Ovisno kakav odnos osoba ima s roditeljima, razmišljat će i o coming outu roditeljima. Prije nego razgovaramo s roditeljima o našoj seksualnoj orientaciji ili rodnom identitetu/izražavanju, valjalo bi razmotriti neke stvari poput stavova roditelja prema toj temi, njihov moralni društveni stav, naš odnos s roditeljima općenito, finansijsku ovisnost o roditeljima, itd. Slučajevi da roditelji na coming out djeteta reagiraju s bezrezervnom podrškom i prihvaćanjem nisu toliko česti. Razlog je jasan, dovoljno je da pogledamo kroz kakav proces samoprihvaćanja su same LGBTIQ osobe prošle. Kad roditelji otkriju djetetovu seksualnu orientaciju ili rodni identitet, oni se nalaze na početku tog istog procesa. Treba biti strpljiv s roditeljima te im ponuditi neke informacije koje će im pomoći da razumiju.

U temelju potrebe za coming outom roditeljima je želja osobe da bude iskrena s njima, da ih ne laže; želja za kvalitetnim i ispunjenim odnosom. Bilo bi dobro da im u razgovoru kažemo da samim time što nam je stalo da znaju važne stvari o nama znači da ih cijenimo i volimo. Ne postoji pravilo kako i na koji način razgovarati s roditeljima

o seksualnoj orientaciji, niti siguran način kako to reći. Ipak, postoje reakcije koje su slične u svakoj obitelji. Neke od njih su pitanja poput: „Kako možeš biti siguran/na, kad si mlađ/a?”, „Trebaš/la bi više pokušati sa suprotnim spolom“, „To je sigurno samo prolazna faza“, „Kad odrasteš, to će se promijeniti“ ili pak, „Krećeš se u krivom društvu“.

Može se dogoditi i da roditelji sami započnu razgovor, osjećajući da dijete brine o nečemu. Ova situacija može biti dobra da se pokrene razgovor o ovoj temi. Pitanje je i hoćemo li o tome razgovarati s jednim ili oba roditelja; moguće je da je lakše popričati s jednim, ako drugi roditelj to ne može prihvati.

Mnogi roditelji imaju negativnu reakciju; osuđivat će dijete, povrijediti, kriviti društvo u kojem se kreće, kazniti dijete i dr. Ovakve reakcije roditelja ne moraju biti konačne. Brojni su slučajevi gdje se homo/bi/transfobičan stav roditelja s vremenom smanjuje i roditelji nakon nekog vremena počinju mijenjati svoje mišljenje i ponašanje. Ovo je njihova borba s vlastitom homo/bi/transfobijom i trebalo bi im pružiti podršku.

U pozitivnim primjerima, osobe koje su napravile coming out roditeljima imaju iskustvo da im je odnos s njima postao iskreniji, bolji i bliskiji. Uz podršku svojih roditelja lakše se nose s diskriminacijom i netolerancijom u društvu, osjećaju se snažnjima te u konačnici i lakše zastupaju svoja prava. LGBTIQ osobe s podrškom u obitelji imaju razvijenije samopouzdanje, samopoštovanje te su integrirane u društvo.

 „Vjerujem da se većina roditelja kao i ja pita u čemu je naša pogreška. Ako imate dijete koje je homoseksualno, osjećate da vas okolina gleda kao da je to vaša greška. Roditelji se ne bi smjeli osjećati krivima, homoseksualnost je sasvim prirodna stvar i ne radi se o tome da su roditelji učinili nešto loše – baš nimalo. Krivo je ljudsko gledanje na stvari, ako razmislite, morate do toga doći.“

Dubravka, mama

 „Dragi mama i tata, žao mi je što ovo ne mogu izraziti vama i pritom očekivati da ću naći na razumijevanje. Ustvari, ne tražim da me razumijete, samo bih voljela da ne ignorirate svaki moj pokušaj da izrazim sebe. Bilo bi divno kad bi mi dali priliku

da vas konačno upoznam sama sa sobom. Ne znate koliko može boljeti kad vas doma, što bi uvijek trebalo bit utočište, ne prihváćaju. To nije nešto što sam ja izabrala biti, to je nešto što mi je određeno kao boja očiju. To nije nešto u čemu ste pogriješili. Zašto nas nitko ne pita na koji način mi to osjećamo? Zašto ste to odmah povezali uz grijeh, perverziju, tajnu... a ne znate da je to što osjećam jasno i čisto, prirodno i jednostavno, potaknuto iz srca. Da, vjerovali vi to ili ne... nekad osjećam da ne mogu izraziti koliko mi je žao što si nikad nećemo dati priliku za lijepo odnose... Kad bi mi bar vi dali mrvicu podrške bilo bi mi se puno lakše nositi sa svime što društvo govori. Jer onda bi sasvim drukčije bilo sjediti na školskom satu, slušati kako profesorica optužuje i mrzi dio mene i bojati se da slučajno ne sazna. Ali vi to ne znate, jer najlakše je ignorirati, nasmijati se kao da je riječ o dobroj šali, i skrenuti s teme..."

Martina, 18

Prije odluke na coming out roditeljima treba razmisliti o sljedećem:

Jeste li sigurni u vašu seksualnu orientaciju, odnosno rodni/spolni identitet?

Možda je bolje sačekati s coming outom ako ne možete sa sigurnošću odgovoriti kada vas pitaju „Jesi li siguran/na u to?“. Vaša nesigurnost povećat će nesigurnost vaših roditelja i smanjiti njihovo povjerenje u vaš sud i ozbiljnost onoga što im gorite.

Osjećate li se ugodno sa svojom seksualnošću, odnosno rodnim/spolnim identitetom?

Ako se još uvijek borite s osjećajima krivnje i depresije povezanim s vlastitom seksualnošću ili rodnim/spolnim identitetom bolje je da pričekate s otkrivanjem. Otkrivanje će od vas zahtijevati veliku količinu snage i hrabrosti te je potrebno da se osjećate dobro u vezi svoje seksualnosti/rodnog identiteta.

Imate li potporu?

U slučaju da vas reakcija vaših roditelja na coming out povrijedi, razočara, naljuti i sl. trebali biste imati osobu ili osobe kojima ćete se moći povjeriti i koje će vam pružiti potporu. Ključno je zadržati pozitivan osjećaj vlastite vrijednosti i samopoštovanja.

Imate li dovoljno informacija?

Vjerojatno će roditelji imati različita pitanja kao i argumente protiv vašeg LGBTIQ identiteta. Važno je da im znate ponuditi pouzdane informacije kao odgovor na predrasude koje imaju. Možete im pomoći tako da im osigurate dostupnost informativnih materijala o LGBTIQ tematiki, kontakte gej friendly psihologa/inja ili udruga koje se bave LGBTIQ tematikom i sl.

33

Kakva je atmosfera u vašem domu?

Ako imate izbora kada ćete napraviti coming out, razmislite o pravom trenutku za njega. Bilo bi dobro izabrati vrijeme kada nema napetosti ili problema s kojima se obitelj suočava, tako da roditelji imaju mogućnost posvetiti vam se.

Jeste li spremni biti strpljivi?

Roditeljima će trebati vremena da se suoče s ovim novim informacijama, posebno ako prije nisu razmišljali o tome. Trajanje procesa roditeljskog prihvaćanja ovisi o mnogo čimbenika i razlikuje se od obitelji do obitelji.

Koji je vaš razlog za coming out?

Preporuča se da se coming out ne radi tijekom svađe, kako biste naljutili ili povrijedili roditelje. To može negativno utjecati na njihovu percepciju vaše seksualnosti ili rodnog/spolnog identiteta kao sredstva koje koristite da biste njima prkosili.

Ovisite li financijski o roditeljima?

Ako ovisite o roditeljima, imajte na umu moguće negativne posljedice kao npr. to da vam uskrate financijsku potporu ili vas prisile da napustite dom.

Je li to vaša odluka?

Nemojte napraviti coming out jer osjećate da to morate, zbog pritiska okoline, prijatelja ili partnera/ice. To treba biti isključivo vaša odluka koju ćete donijeti kada se budete osjećali spremni na taj korak.

 „Kad mi je kćer rekla nisam razmišljala koliko zapravo ona trpi i da li je nesretna. U meni su bili prejaki osjećaji krivnje, zbumjenosti i ogromne tuge... Potpuno su me obuzeli i teško ih je bilo kontrolirati... Ipak, uz sve to, duboko u meni je bilo i znanje da ne mogu okrenuti leđa svojoj djeci. Volim ju i to je bilo jače od boli koju sam osjećala... Kasnije sam počela razmišljati koja je moja uloga u svemu tome, što se od mene očekuje. Nisam znala. Jedino što sam znala je da ako je ne mogu zaštiti od mržnje drugih oko nje, mogu ja biti ta koja je neće napadati i uzrokovati joj nesreću. Shvatila sam koliko je važno da je podržavam i da joj budem prijatelj...“

Sonja, 47

 „Ja sam se nedavno outirao svojim roditeljima. Razlog kojeg sam se tako kasno i teško outirao (imam 24 godine) je moj strah da će nakon outiranja završiti na ulici bez ikakve podrške roditelja i strah od psihološkog i fizičkog nasilja.

Tek kad sam završio fakultet i našao posao ohrabrio sam se i rekao svojim roditeljima istinu o sebi. Iznenadio sam se njihovom reakcijom koja nije bila agresivna i prijeteća, već su bili i još su veoma tužni zato što sam gej. Mama i tata su plakali, ali niti u jednom trenutku mi nisu zaprijetili izbacivanjem iz doma ili nekim drugim nasiljem radi čega sam toliko odgađao taj razgovor.

Nakon outiranja, normalno razgovaram sa svojim roditeljima i ne izbjegavamo se. Tjedan dana od tog razgovora tata me je zamolio da porazgovaramo. Najupečatljiviji dio razgovora bio je kada mi je rekao da mnogi ljudi imaju homoseksualne sklonosti, ali da svejedno imaju „normalnu“ obitelj. Ustvari on je meni sugerirao da lažem sebe i ljude oko sebe. Zato jer ako se izjašnjavam kao homoseksualac život će mi biti uvelike otežan, od diskriminacije na poslu do mogućih napada na ulici, a da ne spominjemo komplikacije u odnosu prema susjedima u maloj sredini. Lijepo je nabrojao sve probleme s kojima se susrećemo, ali

ne shvaća da se ti problemi neće riješiti ako se svi budemo pretvarali da smo „normalni“.

On ne shvaća da je meni bitno biti iskren s ljudima s kojima sam blizak. Jako ga je povrijedilo što sam rekao skoro svim prijateljima, a njemu skoro zadnjem. Nisam mu mogao objasniti da je najteže reći upravo roditeljima. Morat će proći još mnogo vremena da se vidi kako su to oni prihvatali. Sada shvaćam da je moj strah bio preuvečan zbog predrasuda koje su iskazivali prema LGBTIQ osobama prije mog outanja. Također mislim da je sve prošlo mirnije i ne toliko stresno upravo radi mojih godina i samostalnosti, a i zbog toga što znaju da sam užasno tvrdoglav pa niti nema pretjeranog smisla da me pokušavaju promjeniti.“

Edo

 „Hej mama... boli me tvoje nerazumijevanje.. bar tebi ne bi trebala objašnjavati što znači voljeti. Dogodilo se da sam zavoljela NJU.. i bila sam SRETNA. Zar nije to ono što je važno??

Stari, hvala ti! Nikada neću zaboraviti dan kada sam ti priznala da ju volim. Tvoj zagrljaj mi je potvrdio da imam pravo na svoj život, koji ne mora uvijek biti u nekim okvirima.

Dear little sister, sada si već i viša od mene. Želim ti samo reći da ćeš zapravo narasti tek kada prihvatiš i dopustiš svijetu da bude RAZLIČIT.“

Tina, 24

Faze koje prolaze roditelji nakon saznanja o homo/biseksualnoj orijentaciji djeteta

U većini slučajeva, roditeljima će trebati vrijeme da prihvate homo/biseksualnost djeteta. Roditelji se mogu isprva osjećati izgubljenima, moguć je prekid komunikacije i povlačenje s njihove strane. Proces kroz koji prolaze uključuje sljedeće faze:

☒ Prihvaćanje odluka

Kada se kod roditelja emocije primire i čini se da nemaju više potrebu za pitanjima, neki roditelji dolaze u fazu prihvaćanja. Ovo ne mora značiti da u potpunosti prihvataju djetetovu homo/biseksualnost. Na temelju prijašnjih faza, mijenjao se roditeljev odnos s djetetom; ovo je faza u kojoj se pred roditeljima nalazi odluka o tome kakav odnos žele imati sa svojim djetetom. Ta njihova odluka ovisi o tome hoće li i u kojoj mjeri prihvatiti svoje dijete kao homoseksualnu/biseksualnu osobu. Prihvaćanje je proces koji traje i koji se ne odvija nužno linearно, ono se događa u različitoj mjeri te nije statično i nepromjenjivo. Neki roditelji će reći da prihvataju dijete, ali će na primjer teško prihvativati njezinu/njegovog partnericu/partnera, homo/biseksualne prijatelje ili prijateljice, uključivanje djeteta u LGBTIQ aktivizam ili sl. Ako se čini da roditelji nisu prihvatali djetetovu seksualnu orijentaciju i način života te ona ostaje uzrokom svađe, roditeljima je potrebno da nastave s razgovorom o tome i treba im dati još vremena.

35

Nije nužno da roditelji prolaze kroz sve navedene faze, niti da ih prolaze tim redom. Coming out u obitelji ovisi o puno čimbenika i koliko su neka iskustva slična toliko su i različita. Pri coming outu, veliku ulogu imaju samoprihvaćanje i osjećaj samopoštovanja same homo/biseksualne osobe. Okolina prepoznaže snagu i prirodnost s kojom se osoba nosi sa svojom seksualnom orijentacijom te je proces prihvaćenosti u okolini lakši ukoliko je osoba sama ponosna na svoj identitet.

Prve reakcije roditelja nakon što su saznali da je njihovo dijete lezbijka, gej, biseksualna, transrodna ili transeksualna osoba, mogu varirati od ljutnje do tuge, od straha do boli, od zbumjenosti do ponosa... Ovakve emocije prirodne su i razumljive. Ono što je zapravo važno jest kako se nositi s tim reakcijama i kako ih nadići.

Često roditelji imaju pomiješane osjećaje, skloni su kritiziranju, misle da se radi o fazi, kažnjavaju osobu kako bi je „preodgojili“, krive društvo u kojem se kreće, misle da se radi o izboru osobe i pokušavaju promijeniti taj izbor i/ili strahuju da li će njihova LGBTIQ djeca biti sretna u životu. Često je velika briga roditelja da li će imati unuke. Obično dolazi do automatskog pretpostavljanja da u istospolnim vezama osobe neće imati djecu. Nema nikakvog razloga da osobe istospolne seksualne orijentacije nemaju djecu. Važno je shvatiti da država i

☒ Šok i negiranje

Kada se roditelji prvi put suoče s homo/biseksualnošću djeteta, uglavnom doživljavaju šok. Šok je prirodna reakcija i potrebno je neko vrijeme da prestane ovaj snažan osjećaj neugode. U početku, najvjerojatnije, neće željeti razgovarati dalje o tome. Roditelji osjećaju neku vrstu gubitka i negiraju situaciju u kojoj su se našli. Ono što dijete može učiniti je objasniti im da se ono nije promijenilo, pokazati im da je to sastavni dio njegovog/njezinog života i da se s time osjeća dobro te da želi s njima dalje razgovarati. Bilo bi dobro i da se roditelji upoznaju s informacijama o tome da homo/biseksualnost nije bolest, da je homo/biseksualna orijentacija jednako vrijedna kao i heteroseksualna, itd.

☒ Krivnja

Roditelji će se uvijek upitati o uzroku djetetove seksualne orijentacije. Pri tome se boje da su oni nešto skrivali i da zbog njih, i/ili načina kako su odgajali dijete, njihovo dijete ima „problema“. U pokušaju da sebi pronađu objašnjenje, krivit će i druge; prijatelje/ice djeteta, okolinu, itd. Važno je shvatiti da ne postoji „krivac“ ni za čiju seksualnu orijentaciju i da se ona ne uzrokuje/stvara odgojem.

☒ Izražavanje osjećaja

Ovo je faza kada se u roditeljima javlja spremnost na razgovor. Roditelj postavlja puno pitanja, važno mu/joj je čuti odgovore, pokazuju emocije, ali istovremeno i dalje postoji mogućnost optuživanja djeteta. U ovoj fazi odvijat će se vrlo produktivni razgovori između roditelja i djeteta. Treba dati vremena roditeljima da izraze što misle i osjećaju.

postojeći zakoni uvjetuju pravo na roditeljstvo – npr. u našoj državi nije dozvoljena umjetna oplodnja ili usvajanje djece od strane partnera/ica homoseksualne orientacije. Čak i u slučajevima kad osoba zatrudni, ona je samohrana majka, jer (u ovom slučaju) njena partnerica nema nikakva zakonski osigurana prava i ulogu u odgoju djeteta. Također, ako imate partnerstvo koje legalno ne postoji i nije podržano u društvenom kontekstu, zamislite kako je teško odgajati dijete na taj način. Zato, kako bi se omogućilo pripadnicima/icama seksualnih manjina da odgajaju djecu, važno je podržati njihove veze, zagovarati zakone koji će omogućiti ravnopravnost homoseksualnih i heteroseksualnih obitelji te omogućiti odgajanje djece u takvim obiteljima.

Članovi i članice obitelji/roditelji u većini slučajeva ne posjeduju relevantne informacije kako da se nose sa činjenicom homoseksualnosti ili transrodnosti/transeksualnosti njihovog djeteta ili člana/ice obitelji. U procesu prihvatanja, važno je informirati se o LGBTQ tematici. Potražite literaturu, knjige, internet stranice i sl. Razgovarajte s djetetom ili članom/icom obitelji, naučite više o njoj/njemu i njezinom/njegovom životu. Također, razgovarajte s nekim tko je taj proces već prošao. Postavljajte pitanja... potražite odgovore koje ne znate.

U onome što prolazite kao roditelj – niste sami. Prema nekim statistikama, jedna od deset osoba je lezbijka, gej, biseksualna, transrodna ili transeksualna osoba. Otprilike jedna obitelj od četiri ima bliskog/blisku člana/icu obitelji koji/a je pripadnik/ica seksualnih ili rodnih manjina.

 „Imam dvije kćeri. Jedna je udana i upravo je trudna, a mlađa se odselila sa svojim prijateljima u drugi stan. Kad se vratim unatrag, vidim da je oduvijek izvodila neke svoje eksperimente. Mnogo smo puta muž i ja vodili bitke s njom. Čini se da ništa od toga što smo joj govorili nije došlo do nje. Njeno društvo prihvata to njeno ponašanje. Hoda kao muško, ima mušku frizuru, nosi mušku odjeću, čak i priča nekako tako. Pred našom prijateljicom je nedavno spomenula da bi ona najradije promijenila spol! Odmah sam reagirala na to znajući da se opet radi o nekim njezinim „takvim“ idejama. Pričala sam sa starijom kćerkom, ona mi je rekla da ju je isto puno puta čula da priča te stvari. Kaže da joj se povjerila kako je nesretna, kako

ne osjeća da je žensko, kako o tome razmišlja od jutra do mraka i ovako uopće ne može normalno živjeti. Ne mogu vjerovati da joj je spomenula kako čak pomišlja na samoubojstvo. Starijoj kćeri naravno to uopće nije jasno, kao ni meni. Pa zašto bi ona sad željela biti muško? Ako se rodila kao žensko, ne može ona sad postati muško. Kad probam zamisliti da ja sad postanem muško, to mi je potpuno nevjerojatno. Rekla je sestri da zna puno o osobama koje su promijenile spol i da su onda počele živjeti sretno, da je to sasvim ok. Objasnila joj je kako to nije čudno nego neke osobe jednostavno imaju osjećaj drugog spola, a da je taj osjećaj najvažniji. Znam da neki mijenjaju spol, ali to je za one s psihičkim problemima, a naša kćer je bila sasvim normalno i zdravo dijete. Pametna je, uvijek pomaže drugima i ima puno kvaliteta. Ne razumijem uopće zašto se tako osjeća. Ne želim uopće razgovarati s njom o tome. To nikako ne može biti stvarno.“

Mirjana, 54

 „...tamo negdje u srednjoškolskim danima pitala sam se kako ču ti reći. Zapravo nisam znala zašto je moja drukčijost pogrešna i u čemu sam to baš drukčija... Svi smo mi različiti, drukčiji od drugih.

Ipak, sve oko mene me svakodnevno uvjeravalo da se ne uklapam, ne pripadam... Gledala sam kako me čak i oni koji me ne poznaju mrze. Nenormalno mi je bila najnormalnija riječ... iako su moji srednjoškolski dani bili sasvim normalni: učenje u zadnji čas, važna prijateljstva, traženje svog puta, kašnjenje na bus, privlačnosti i ljubavi koje najednom postanu tako bitne...

Nisam znala kako da pribeream hrabrost i kažem ti kako sam se konačno zaljubila u pravu osobu, iza mene su nesretne ljubavi i krive procjene. S njom mogu puno pričati, mogu biti ja, uživam se smijati i ona me ne pokušava mijenjati. Prolazilo je vrijeme.. Iako je to bio najteži izbor za mene, bilo mi je lakše skrivati se. Jedne večeri, ti si mi sama postavila pitanje. Vjerujem da mame znaju. Srce mi je stalo kad si me upitala da li se ja zaljubljujem u djevojke. Odgovor je bio tako težak i tako jednostavan: Da. ...Teška je bila ta večer, plač, krivnja, da li je to zbog mog društva, da li je zbog tebe, da li sam trebala stroži odgoj... Pokunjeno sam sjedila misleći. „Ništa od toga, ništa od toga mama...“ Stvari su jednostavno takve. Na kraju si rekla da me unatoč svemu prihvataš i voliš, jer sam tvoje dijete. I nevjerljivo je kako me ta rečenica zasmetala. Učinilo se kao da nešto ipak nije u redu, ali eto, ipak me voliš...! Burno sam reagirala...

I zapravo sam ti htjela reći mama.... žao mi je što sam tako reagirala! Žao mi je što nisam shvatila veličinu tvog prihvaćanja. Hvala ti na toj podršci! Mislila sam da s darom života od roditelja dobiješ i dar razumijevanja. Ali to nije tako. Mnogi koje znam stranci su za svoje roditelje, a njihovi ih roditelji nastavljaju udaljavati nerazumijevanjem i osuđivanjem. Zato, tvoja želja da razumiješ nešto što ti je bilo strano, želja da mi budeš podrška - nešto je što danas izuzetno cijenim i na čemu ti se uvijek iznova zahvaljujem. Sve to me učinilo boljom osobom... A mi smo zajedno uspjeli naći put kroz ovaj svijet u kojem su sebičnost i nerazumijevanje izgleda sasvim normalni.“

Danijela, 33

„Mislim da je moj sin gej. Osjećam da nešto taji, kad pokušavamo razgovarati s njim kaže da mrzi sebe i svijet... Način na koji se udaljio

od nas slama mi srce. Nedavno sam, preko njegovog dopisivanja na internetu otkrila da je u vezi s dečkom iz razreda. Bila sam u šoku kad sam to pročitala i nisam mogla jesti ni spavati. Ne mogu reći mužu, jer bi to onda postalo stvarno. Čini mi se da naš sin ni sam ne prihvata da je gej.

Na neki način osjećam se odgovornom zbog ovog. Imala sam pobačaj prije nego sam rodila ovog sina pa se pitam je li možda došlo do nekakve hormonalne neravnoteže. Znam da zvuči ludo, ali pitam se... Brine me da će nas drugi kriviti iako smo život posvetili našoj djeci. Osjećam se kao da sam iznevjerila sina i obitelj. Jako bih željela razgovarati s njim i dati mu priliku da se riješi te tajne koja ga toliko optereće i muči, ali intuicija mi govori da bih trebala pričekati da on bude spreman. Kako da olako gledam kako se tako muči? Kako da se riješim ovog užasnog osjećaja u želucu? Kako da prestanem misliti na svog sina sa ženom i djecom kad sam to toliko dugo nosila u sebi? I na kraju, kako da skupim snage reći drugima u obitelji i prijateljima i izdržim optuživanje i predrasude onih koji ne razumiju? Muž ima poznanika koji je homoseksualac i koji se zbog toga otuđio od obitelji. Ne želim tako izgubiti sina, a u isto vrijeme ne znam kako će u potpunosti moći prihvati njegovu homoseksualnost. Pronašla sam na internetu iskustva obitelji koje su prihvatile svoju djecu i žive dalje još bliži u ljubavi i razumijevanju i to me je ohrabriло. Hoće li za nas to biti moguće? Sinoć sam ležala budna i pitala se da li ćemo se morati odseliti kako bi izbjegli tračeve i pogrdne poglede kad moj sin drugima kaže o sebi. Dio mene ga želi snažno zagrliti i reći mu da ga volim i da će ga uvijek voljeti, jer je moje dijete, a drugi dio mene želi pobjeći od svega toga. Nikada do sad nisam bila toliko zabrinuta, tužna i uplašena.“

RODITELJI I OKOLINA

Za roditelje je coming out djeteta težak i odvažan proces. Kako će se taj proces odraziti na njih ovisi i o tome koliko će se sami potruditi te koliko otvoreni mogu biti.

Mnogi roditelji/članovi-ice obitelji nastoje zadržati ovu „tajnu“ unutar obitelji. Roditelji/obitelji nemaju podršku okoline (društva) i strahuju od svog coming outa drugima¹¹. Kod nas, većina roditelja prolazi sama kroz ovaj proces (od prvog šoka, preko krivnje, do početka prihvatanja). U Hrvatskoj je tek u početku razvijanje sistema podrške roditeljima i/ili članovima/icama obitelji LGBTIQ osoba te nema dovoljno literature ili informativnog materijala na hrvatskom jeziku.

Ako su roditelji u fazi postepenog (ili potpunog) prihvatanja djeteta, roditelji polako počinju shvaćati kako je bilo djetetu razgovarati o svojoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu/izražavanju, jer se u ovoj fazi već polako počinje stvarati pritisak oko njihovog vlastitog coming outa. Sama po sebi nameću se pitanja poput: Kako se ponašati s ostalim članovima/icama obitelji? Da li im reći? Da li reći priateljima? Što će susjadi reći? Kome reći, na koji način, kako se nositi s raznim pitanjima okoline?

Odluku da se kaže članovima/icama obitelji, priateljima, susjedima, itd. treba donijeti u dogovoru s djetetom; potrebno je razgovarati s njom/njim i vidjeti kako se ono osjeća po pitanju otkrivanja njegovog/njezinog identiteta.

Preporuča se da roditelji razgovaraju o seksualnoj orijentaciji i/ili rodnom identitetu, odnosno rodnom izražavanju djeteta s drugima tada kada su sigurni u vlastite osjećaje i informirani o ovoj temi. Tako će najbolje moći pomoći drugima da shvate da su predrasude protiv homo/biseksualnosti, transrodnosti i/ili transeksualnosti zasnovane na neznanju i strahu. U suočavanju s okolinom, vrlo je vjerojatno da će se roditelji susresti s nerazumijevanjem i diskriminacijom,

osjećajem straha od negativnog izražavanja predrasuda, osjećajem srama, željom da se izbjegne ova tema, potrebotom da drugi razumiju, itd. Važno je da roditelji budu pripremljeni na to te da nerazumijevanje drugih ne utječe otežavajuće na njihov proces prihvatanja djeteta.

Roditelji se trebaju osjećati ugodno kada se radi o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu/izražavanju svoje djece. Trebaju osjećati ponos svojim djetetom, hrabrost da ne skrivaju njezin/njegov LGBTIQ identitet i razviti načine kako mogu podržati svoju djecu. Unatoč pozitivnim promjenama u stavovima i ponašanju prema LGBTIQ osobama, roditeljima neće biti lako kada čuju pogrdne i bezosjećajne komentare upućene djetetu. Za roditelje je važno da znaju da je ono što drugi misle daleko manje važno njihovom djetetu od onoga što oni misle. Roditeljska podrška, ljubav i razumijevanje, usprkos mogućem početnom šoku i neznanju, odlučujući su za ispunjeniji, sretniji i slobodniji život djeteta.

 „Pala sam u očaj kada mi je najstarija kći priznala da ima odnos sa ženom... ili kako li se to već kaže. Molila sam se dan i noć za nju, da nađe svoj put... sve više vidim da nema puno šanse da se to promjeni. Pokušala sam ju natjerati da ode kod psihijatra, no on je rekao da je u potpunosti sve u redu s njom... toliko o „stručnoj“ pomoći! Ja ne znam gdje sam pogriješila... Možda razlog leži u tome što je njezin otac bio alkoholičar i napustio nas je kada je bila u najosjetljivijoj dobi. Sigurno je radi njega zamrzila muškarce. Da li to sada znači da ona nikada neće imati obitelj i djecu... da nikada neću biti baka? Da li to znači da će za Božić morati sjediti preko puta te žene koja će ju tako izopačeno gledati? Nikako si ne želim to dopustiti... ona mi govori kako je njoj bilo teško živjeti u strahu da ne saznam to o njoj, kako se mučila i skrivala, jer me voli i stalo joj je da ju prihvatom... a ne pita se ona kako je meni. Sve sam joj dala u životu, a ona mi ovako vraća! Ja ju i dalje volim, jer kćer mi je... ali ne znam kako će dalje s time. Uvijek mi je djelovala normalno, uvijek je u njoj bilo puno ljubavi prema meni i drugima. Ne znam što se dogodilo u međuvremenu.“

S. I.

Istraživanje provedeno među heteroseksualnim roditeljima i rođacima koji imaju dijete ili člana/icu obitelji koje je gej, lezbijka, biseksualna osoba.¹²

Rezultati pokazuju sljedeće:

- ❖ podupiru prijašnja istraživanja koja ukazuju da je homofobija u vrlo bliskom odnosu, vezana je i podudara se s tradicionalnim rodnim/spolnim ulogama i stereotipima
- ❖ religioznost roditelja i članova/ica obitelji kao i vrijeme koje je prošlo od kad roditelji znaju za seksualnu orientaciju djeteta povezani su s razinom njihove homofobije. Što duže osoba zna za djetetovu seksualnu orientaciju, to je manje homofobična.
- ❖ roditelji s izraženom homofobijom su oni kod kojih su značajno izražene rodne/spolne uloge i stereotipi vezani uz njih; koji su više religiozni i konzervativni te su manje vremena upoznati s orientacijom djeteta
- ❖ lezbijke, gej i biseksualne osobe kojima su roditelji upoznati s njihovom seksualnom orientacijom izvještavaju o boljim i pozitivnijim odnosima s roditeljima u odnosu na one kojima roditelji nisu upoznati

jateljicom s kojom se nedavno prestala viđati zapravo imala takav, „ljubavni“ odnos. Pitam se kako je to moguće? Nismo je tako odgajali. Zar nam je to kazna za sve ono što smo joj pružili u životu?

Ne mogu i ne želim vjerovati! Očaj, tuga, sram i veliko razočaranje! Ne znam kako da je sad volim dalje... to zasigurno nije osoba koju ja poznajem. Sramim se svoje kćeri. Sramim se i svih onih pogleda i upiranja prstom u mene, susjadi sigurno sve znaju. Što ti ljudi misle o meni? Što da im kažem?“

Tata, 49

 „Pročitala sam iz vašeg letka (Obitelj bez predrasuda) neka pisma roditeljima i voljela bih reći: Ne mogu vjerovat! Ali mogu. I žalosti me jako. Čak me ni ne ljuti jer sam vremenom postala „neljutljiva“ na sve ljudske gluposti i niskosti. Ja već imam koju godinu i prošla sam masu svojih faza ljutnje, depresije, hirovitosti, tragedije, svega pomalo... Strahovito me pogađa bilo kakav zid od strane roditelja prema svom djetetu, odbijanje, agresivnost bilo koje vrste, nerazumijevanje... ni šutnja nije ništa bolja.“

Imam kući „djevojčicu“ od skoro 18 godina i samo se nadam da će mi dopustiti i u buduće da na neki način postojim u njenom životu. Ona je tako rasla i rasla uz mene i išla za mnom kuda sam već išla, zapitkivala, osluškivala, učila i sve manje i manje pitala. Tu su polako prišli neki drugi ljudi, škola, društvo, prijatelji uz koje je dalje rasla... I malo po malo stvorila svoj svijet misli i želja. Sve manje toga ima što me može pitati. Sada je došlo vrijeme da ja povremeno za njom cupkam, osluškujem, zapitkujem. Samo povremeno želim pronuškati, ako mi dozvoli, u njezin svijet, da bih je upoznala. Veoma volim tu djevojku i zaista ne znam, ne pada mi na pamet ni jedan njezin mogući postupak ili želja ili dio osobnosti koji bi me mogao od nje udaljiti. Do ove točke bila sam tu za nju da joj pomognem. Sada sam tu ako joj treba pomoći, bilo koje vrste, ako ona smatra da joj treba moja pomoć.

Čitam tako vaša pisma roditeljima i napravi mi se onaj „čvor“ u grlu jer se u životu najviše bojim situacije da bi se moje dijete moglo naći u prilici da nema pomoći kad joj zatreba, da je netko radi bilo kojeg dijela njene osobnosti odbacuje ili vrijeđa. Kad kažem netko mislim na neku osobu prolaznu u životu.

Nikako si ne želim ni zamisliti osobu iz obitelji. Dugo nisam shvaćala taj problem neprihvatanja osoba iz razloga njihove seksualne orijentacije. Pa pobogu, nije to čovjekova mana, neka greška, što li?! Ne mogu shvatiti nikakvo mjerjenje ljubavi. Ona ili postoji ili ne postoji. Daj bože da postoji za svakoga i da je zbog nje svatko sretan. Mene samo zanima na licu moje kćeri sreća. Uopće me ne zanima od kuda ta sreća dolazi. Ako kaže da dolazi od njega ili nije svejedno mi je.

Tada samo znam da moja malena uz sebe ima osobu zbog koje je sretna. I zahvalna sam toj osobi na tome neizmjerno. To je u biti sve što za svoju kćer želim. Da ne ostane sama, da ulovi svoju sreću.

Upoznala sam mnogo osoba različitih od mene, u bilo kojem pogledu različitosti, pa i seksualne orijentacije. Neke su mi se svidjele, neke ne, tko zna zašto, možda zbog mirisa, ha, ha... Jednostavno volim ljudе, sa svim različostima koje nosimo, s tim ljudima rastem, učim, putujem, doživljavam nijanse boja. I sretna sam tada.

Iz mog nerazumijevanja, probleme odbijanja u društvu ljudi s različitom seksualnom orijentacijom „od većine“ i valjda moje neukosti, nisam osjećala, nisam shvaćala. I ja sam pomalo gledala svijet samo svojim očima. Pa gdje je tu problem, što to ovi ljudi pričaju? Upoznala sam djevojku koja mi je malo po malo mnogo toga usput objasnila. I dala mi ovaj letak koji puno govori o težini života „različitih“.

Nikako mi ljudi više nisu isti, kada saznam kako ocjenjuju druge, kako ih odbacuju i ignoriraju. Htjela sam saznati u svojim poznanstvima i obitelji što mogu očekivati od za mene dragih ljudi. Neki su za mene i dalje ostali dragi, neki više nisu... Ma nema veze, sva sreća malo ih je, pa neka im. Ostaje mi moj svijet. Pun različitih ljudi. Ponekad mi dođe da urlam po Korzu: pa stanite na trenutak! Nasmiješite se nekome!

Anamarija

KAKO PODRŽATI SVOJE DIJETE (ČLANA/ICU) OBITELJI KOJE JE LEZBIJKA, GEJ, BISEKSUALNA ILI TRANSRODNA OSOBA

Ono što svaki roditelj, član/ica obitelji ili prijatelj/ica LGBTIQ osobe mora imati na umu je da je otkrivanje seksualne orijentacije ili rodnog/spolnog identiteta proces koji traje. Potrebno je vrijeme da sve „sjedne“ na svoje mjesto. Ne postoji pravi ili krivi način kako o ovome razgovarati ili kako se nositi s tim, ali svakako je dobro preispitati svoje osjećaje i o njima razgovarati koliko god bilo teško ili neugodno, nikako ih skrivati ili poricati. U početku je moguće da se u roditeljima ili članovima/icama obitelji pojavi osjećaj gubitka, sličan onome kao kad izgubite blisku osobu. Međutim, ne radi se o gubitku osobe, jedina stvar koju se gubi je slika o toj osobi i razumijevanje za koje se mislilo da postoji. Iako ovaj osjećaj „gubitka“ može biti jako težak, zapravo, članovi/ice obitelji su dobili priliku za novo, dublje i istinitije razumijevanje nekoga do koga im je stalo.

Uvidite povjerenje koje vam dijete iskazuje

Dijete ili član/ica obitelji je, možda u strahu od vaše osude i prezira, vjerojatno na mukotrpni način uspjelo da to ostane skriveno sve do ove faze. Njegova odluka da s vama bude otvoreno i iskreno zahtijevala je izuzetno mnogo hrabrosti, ljubavi, povjerenja i predanosti koje osjeća povezano s vama. Vaša početna reakcija će vjerojatno biti šok, ali sada je na vama da usporedite vlastitu hrabrost, predanost, povjerenje i ljubav prema osobi iz

obitelji sa svojim strahovima i predrasudama. Samim time što vam se dijete ili član/ica obitelji povjerilo, znači da je primilo vašu poruku da ste tu za njega i da vam se može obratiti. Recite djetetu da vam puno znači što može biti iskreno s vama, podržite ga u želji da vam prestane lagati i skrivati se, iako se možda u tom prvom trenutku borite s vlastitim predbacivanjem. To će otvoriti vrata daljnjoj komunikaciji, podržati dobar odnos s djetetom te potaknuti proces prihvatanja i razumijevanja.

Pitajte što vas zanima

Nemojte osuđivati već postavljajte pitanja koja vas zanimaju. Iako se u prvom trenutku svaka riječ može činiti neprikladnom i zbumujućom, ovo je dobar način kojim možete premostiti vlastite barijere i pružiti osobi osjećaj da vam je stalo. Ako vas zanima pitajte što za nju/njega znači njezina/njegova (npr.) biseksualnost i sl. Na taj način olakšat će se napetost ovog razgovora i vi ćete dobiti priliku bolje razumjeti njezino/njegovo iskustvo kao npr. biseksualne osobe.

Izrazite svoje prihvatanje

U otkrivanju svog LGBTQ identiteta, osoba će biti koncentrirana na vaše riječi i reakcije. Možda ćete reći nešto čime ćete ju udaljiti, izraziti neutemeljene strahove, vlastite predrasude ili sl. Ne odustajte, recite osobi da vam pokuša pomoći da razumijete. Prihvativat izazov da odete preko granica naučenih stereotipa o seksualnim orijentacijama i rodnim identitetima/izražavanjima. Pokažite prihvatanje kroz afirmativne komentare, želju da saznate više i razumijete, otvoreno razgovarajte i o onim dijelovima gdje osjećate strah i nerazumijevanje, ne prosuđujte naprečac; stvorite prostor za međusobno uvažavanje.

Ovo je također prilika da budete uzor drugim roditeljima i članovima/icama obitelji. Što više ljudi pokazuje prihvatanje i poštovanje prema različitim seksualnim orijentacijama i rodnim/spolnim identitetima, to je lakše drugima naučiti činiti to isto.

 „U jednoj televizijskoj emisiji svećenik je govorio o tome da je homoseksualizam nekakva izopaćenost, ili kako je rekao, prkos naravnom iskanju ljubavi. Homoseksualci su izrodi ljudskog roda i trebaju se popraviti. Citirao je neke biblijske navode.

Njegove su me riječi prikovale, bila sam u šoku. Ovaj čovjek uopće ne zna o čemu priča, ne poznaje mog sina, a koristi duhovnost i nauk koji propovijeda ljubav da iskaže svoju mržnju. Kako se usuđuje mojemu sinu proglašavati nenormalnim i manje vrijednim kod Boga? Pomislila sam koliko će ljudi uvjeriti u takvo razmišljanje i kako će se to odraziti na život mog sina. Otkud mu pravo na takvo nešto? Osjetila sam sablzan i strah. Naša obitelj je kršćanska, oduvijek smo nastojali živjeti na pravedan i human način, poštovali smo svoju vjeru. Propovijedi ovakvih svećenika tjeraju me da se pitam kakva je to zapravo vjera? Kada bi Isus sada bio tu, mislim da bi se odrekao ovakvih svećenika. Kao što je osudio one farizeje. Ovaj svećenik bi se trebao sramiti toga što govori, a ne tjerati mogu sinu da se srami. On se nema zašto sramiti, dobar je i pošten čovjek. Njegova ljubav veća je od ljubavi svih takvih božjih poslanika.“

Branka

Korisni savjeti o tome što je poželjno, a što nepoželjno činiti kod saznavanja o homo/biseksualnosti ili transrodnosti djeteta, člana/ice obitelji (ali i prijatelja/ice).

- ☒ Pokažite osobi da vam je stalo da znate o njenom životu i iskustvima i otvoreno razgovarajte s njom o svemu što vas muči
- ☒ Informirajte se o LGBTIQ tematici, naučite više o životu LGBTIQ osoba; koristite literaturu, izvore na internetu, materijale udruga koje se zalažu za prava LGBTIQ osoba, i sl.
- ☒ Ne ustručavajte se porazgovarati sa stručnom osobom ako osjećate da će vam to pomoći; psiholozi/ginje bi vam trebali/e pružiti objektivne informacije
- ☒ Prihvativate odgovornost za vaše negativne reakcije, ne okriviljujte za njih dijete ili člana/icu obitelji
- ☒ Budite podrška vašem djetetu, članu/ici obitelji (ili prijatelju/ici), razvijte povjerenje pomažući joj/mu da uspješno živi svoj vlastiti životni put
- ☒ Ne sramite se homo/biseksualnosti ili transrodnosti osobe iz vaše obitelji, razvijte ponos i pokažite razumijevanje
- ☒ Ako se osjećate povrijeđenima ili ljutima, otkrijte koji se osjećaji kriju u pozadini ovoga i radite na njihovom razumijevanju i smanjivanju
- ☒ Ispitajte vaše stavove o homo/biseksualnosti ili transrodnosti i uložite napor da vaša negativna mišljenja i predrasude promijenite kroz informiranje i sl.
- ☒ Pokažite podršku na način da ćete se otvoreno suprotstaviti homo/bi/transfobiji u okolini i društvu
- ☒ Štitite svoje dijete ili člana/icu obitelji od diskriminacije
- ☒ Poštujte njegovo/njezino pravo da voli i bude voljen/a

- ☒ Ne okriviljavajte svoje dijete, člana/icu obitelji ili njegovo/njezino društvo zbog vaših vlastitih osjećaja
- ☒ Ne požurujte proces razumijevanja seksualnosti ili rodnog/spolnog identiteta-izražavanja vašeg djeteta ili člana/ice obitelji
- ☒ Ne iznosite stavove da s vašim djetetom ili članom/icom obitelji nešto nije u redu radi drukčije seksualne orijentacije ili rodnog/spolnog identiteta-izražavanja.
- ☒ Ne kritizirajte ga/ju zato što je drukčiji/a od vas
- ☒ Ne pokušavajte prisiljavati dijete ili člana/icu obitelji da se ponaša kako biste vi to htjeli
- ☒ Nemojte kriviti sebe
- ☒ Nemojte zahtijevati da vaše dijete ili člana/ica obitelji živi u skladu s vašom idejom o tome kakav muškarac ili žena trebaju biti
- ☒ Ne diskriminirajte ju/ga
- ☒ Nemojte ju/ga onemogućavati da ima veze s osobom istog spola i ne pokušavajte raskidati te veze
- ☒ Ne inzistirajte na tome da su vaši moralni stavovi jedini ispravnii
- ☒ Nemojte ignorirati njezinu/njegovu potrebu da razgovara s vama

„U nemoći da se nosim s vlastitim osjećajima, obratila sam se stručnoj osobi u obiteljskom savjetovalištu. Psihologinja mi je umirujućim glasom rekla: „Radi se samo o fazi. Vjerojatno on sad prolazi kroz fazu izražavanja bunta i pokušava privući vašu pozornost. Nemojte to ignorirati, održavajte kontakt s njim i to će ga vjerojatno vrlo brzo proći“. Osjetila sam veliko olakšanje, kako su me obradovale te rijeći. Sad vidim daje ona bila sasvim neupućena u problematiku homoseksualnosti. Kao i ja. Od tada sam puno čitala i razgovarala s drugim stručnim osobama koje su ipak imale drugačije stavove. Kada mi se pojавio osjećaj krivnje, jedna mi je psihologinja objasnila da se nemam zašto kriviti – homoseksualnost je sasvim

prirodna i sastavni je dio života. Danas mislim da moj sin može imati lijep i sretan život kao homoseksualac..”

Mama koja se trudi razumjeti

Kako biste ispitali vlastito prihvaćanje vašeg djeteta (ili člana/ice obitelji) koje je lezbijska, gej, biseksualna, transrodna ili transeksualna osoba, postavite si nekoliko pitanja...

☒ Je li vam neugodno u društvu partnera ili partnerice vašeg djeteta ili člana/ice obitelji?

Da li bi vam bilo ugodnije da je partner/partnerica suprotnog spola? Kako se osjećate ako je vaše dijete sa svojim/om partnerom/icom zagrljeno u vašoj blizini? Smeta li vas ako otvoreno pokazuju svoje osjećaje ili pričaju o njihovoj vezi? Ukoliko vam je neugodno, zapitajte se zašto je to tako.

☒ Smeta li vam otvorenost (po pitanju seksualne orijentacije ili rodnog/spolnog identiteta) vašeg djeteta ili člana/ice obitelji?

Je li vam neugodno ako se vaše dijete otvoreno identificira kao lezbijska, gej, biseksualna, transrodna ili transeksualna osoba? Mislite li da se na takav način „razmeće“ svojom seksualnošću i rodnim/spolnim identitetom? Ako da, promislite zašto tako ne razmišljate i u odnosu na heteroseksualnu populaciju. Vjerljivo to ne primjećujete - heteroseksualne osobe se u javnosti drže za ruke, ljube, u svakoj reklami heteroseksualni par reklamira najnoviji parfem, odjeću ili slično, gotovo svaki film baziran je na heteroseksualnim odnosima, heteroseksualne osobe otvoreno pričaju o svojim vezama, spominju partnere/ice... Biste li to nazvali razmetanjem? Drže li te osobe svoju heteroseksualnost za sebe i pokušavaju li je sakriti? Ako ne, zašto bi onda osobe homo/biseksualne orijentacije i transrodne/transeksualne osobe trebale to skrivati?

Je li vam neugodno kad se vaše dijete ili član/ica obitelji ne ponaša i ne izražava u skladu s rodnim

ulogama dodijeljenim njegovu/njezinu biološkom spolu? Osjećate li sram zbog toga što vaše dijete ili član/ica obitelji ima potrebu modificirati ili napraviti operaciju prilagodbe spola?

☒ Mislite li da bi trebalo ozakoniti homoseksualne brakove?

Prema zadnjim istraživanjima u Hrvatskoj¹³, više od 50% roditelja smatra da njihovo dijete ukoliko bi bilo homo/biseksualne orijentacije ne bi trebalo imati ista prava kao oni sami (pravo na brak, usvajanje djece, i sl.). Ovakvi stavovi duboko su vezani za našu društvenu realnost, usađena su nam pravila i norme o tome što je brak i kako bi on trebao izgledati (zajednica muškarca i žene, služi prokreaciji i podizanju djece), itd. Na sreću, mnoge države prepoznale su diskriminaciju u zakonima te ih počele mijenjati kako bi pravo na brak bilo omogućeno svim ljudima, bez obzira na spol, rod ili seksualnu orijentaciju.

☒ Osjećate li nelagodu pri pomisli na seksualni odnos između dvije osobe istog spola?

Čovjek je seksualno biće i nema neke razlike između heteroseksualnih i homoseksualnih osoba u iskazivanju i izražavanju svoje seksualnosti. Seksualni odnos je prirodno iskazivanje ljubavi, privrženosti i predanosti između dvije osobe. Razmislite o tome zašto pravite razliku (ako pravite). Zapravo bi bilo čudno kada bi homoseksualna osoba rekla da ne želi voditi ljubav s osobom koju voli, jer nekim ljudima to nije u redu.

☒ Možete li bez problema koristiti riječi poput „lezbijska“, „gej“, „transeksualna osoba“, „queer“?

Ako vam ove riječi stvaraju nelagodu i izbjegavate ih koristiti, razmislite zašto. Vjerljivo je to zato jer imaju neku negativnu konotaciju duboko u vama. Da li zaista povezujete vaše dijete ili člana/icu obitelji s takvim negativnim konotacijama? Ova uvjerenja su kulturno-sociološki nametnuti, a u temeljima im je diskriminacija i nema potrebe da ih vi dalje reproducirate, budući su ona sasvim pogrešna.

Na kraju, imajte na umu važnu činjenicu - ništa se ne mora mijenjati sa saznanjem o homo/

biseksualnosti, transrodnosti ili transeksualnosti vašeg djeteta ili člana/ice obitelji, osim ako joj/mu ne pokušate silom nametnuti vašu viziju budućnosti. Ništa se ne mora uništiti u odnosu s njom/njim - osim ako ne dozvolite da bude uništeno. Ako postoji „problem“, on nije u seksualnoj orijentaciji ili rodnom/spolnom identitetu, odnosno izražavanju vašeg djeteta ili člana/ice obitelji, već u vašem razmišljanju - na vama je da ga nadidelete. Put nadilaženja je proces koji će zahtijevati vrijeme, ali sve počinje malim koracima.

„Kako sam se osjećao kad sam saznao da je moja kćer lezbijka? Teško mi je to reći. U meni se probudilo mnogo osjećaja. Prva stvar na koju sam pomislio bila je koliko će joj život biti težak. Ona je drugačija i zato će se morati suočavati s posljedicama svoje različitosti; sumnjom, strahom i odbacivanjem od strane tzv. „normalnog“ svijeta. Nosići će etiketu koju će joj drugi nalijepiti; biti će opasna, zarazna, izbjegavana... Zbog toga sam se osjećao tužno, zatim ljuto i na kraju sam osjetio ogromnu potrebu da ju zaštitim. Pitao sam se kako mogu pomoći svojoj kćeri. Odlučio sam više saznati o homoseksualnosti. Zašto dolazi do nje? Može li se izlječiti? Saznao sam da na prvo pitanje ne postoji odgovor, a drugo je samo po sebi krivo jer to nije bolest. Puno sam čitao i to me zbunilo. Mišljenja koja su izražavali autori u nekim slučajevima su se drastično razlikovala ovisno o njihovoj pozadini i stavu koji su pokušavali dokazati. Moja kćer mi je rekla da nisam sam i upoznala me s roditeljima svojih prijateljica i prijatelja. Mnogi su dijelili moje osjećaje krivnje, nesposobnosti i tuge. Postojao je, ipak, jedan osjećaj koji nisam dijelio s njima. Neki od njih bili su ljuti na svoju djecu što su homoseksualci ili lezbijke, jer su se osjećali kao da je to osramotilo njihovu obitelj. Otkada nam je naša kćer rekla da je lezbijka, moja žena i ja naučili smo mnogo o seksualnoj orijentaciji i postali puno bliži našoj kćeri. Prije toga postojali su periodi kad nam se činila udaljenom, nesretnom, nekad i nestrpljivom s nama. To se sve promijenilo. Mogao bih nastaviti s još detalja, ali mislim da će nešto što mi je kćer rekla biti sasvim dovoljno: „Tata, nisam nikada bila toliko sretna i opuštena koliko sam sada kad znam da znaš i razumiješ.“

44

Petar, 57

GRUPE ZA PODRŠKU

– za roditelje i članove/ice obitelji LGBTIQ osoba

Ovaj je poziv namijenjen roditeljima i članovima/icama obitelji lezbijski, gejeva, biseksualnih, transrodnih, transeksualnih, interspolnih i queer osoba.

U zemljama gdje postoji duža tradicija LGBTIQ pokreta, roditelji ili članovi/ice obitelji uvidjeli su potrebu da se povežu s drugim roditeljima ili članovima/icama obitelji. Ovo im je omogućilo da svoje osjećaje, razmišljanja i sumnje podijele s osobama koje imaju slično iskustvo, da dobiju odgovore na neka pitanja koja ih muče te da osnaže sami sebe, ali i bolje razumiju i prihvate svoje dijete ili člana/icu obitelji. Koristimo ovu priliku da ispitamo postoji li interes roditelja/skrbnika ili članova/ica obitelji da se pridruže i budu dio ovakve grupe za podršku. Ako biste željeli sudjelovati u radu grupe za podršku ili imate dodatna pitanja o tome, slobodno nas kontaktirajte.

Kontakt:

loricure@yahoo.com,
tel./fax.: +385 51 212186,
mob.: +385 91 5934133,
+385 91 4934133

KORISNA LITERATURA I IZVORI

Knjige, brošure i publikacije u Hrvatskoj i regiji:

ODNOSI U OBITELJI

- ❖ **Kako razgovarati o seksualnosti s vlastitom djecom** - Marty Klein (Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001.)
- ❖ **Prihvaćanje pripadnika/ca seksualnih i rodnih manjina u obitelji – rezultati istraživanja** – Danijela Almesberger, Snježana Božić (LORI, Rijeka, 2007.)
- ❖ **Razumjeti i podržati - prihvaćanje seksualnih i rodnih manjina u obitelji** – Lori, Rijeka, 2007.
- ❖ **Roditelji LGB osoba** – brošura namijenjena roditeljima čija su djeca lezbjike, gej ili biseksualne osobe (Labris, Beograd, 2002.)
- ❖ **Više od prihvatanja** - Carolyn Welch Griffin, Marian J.Wirth, Arthur G.Wirth (Publikum, Zagreb, 1997.)

OPĆENITO INFORMACIJE O LGBTIQ TEMATICI

- ❖ **Bez Nje** - Jennifer Finney Boylan (Osjetila i osjećaji , Zagreb, 2004.)
- ❖ **Briga za LGBT zajednicu: SOS telefoni i psihoterapija** – Kontra, Zagreb, 2008.
- ❖ **Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima – Grupa autora/ica (Labris, Beograd, 2009.)**
- ❖ **Ja, ti, mi: za kulturu razlike** – Luce Irigaray (Ženska infoteka, Zagreb, 1999.)
- ❖ **Kreacija Spola? Roda?** – Poštić J., Đurković

S. I Hodžić A. (Ženska Soba, Zagreb, 2006., 2008., 2. izdanje)

- ❖ **LGBTIQ Priručnik** – Grupa autora (Iskorak, Zagreb, 2004.)

- ❖ **LGBTIQ vježbanka: O spolu, rodu, seksualnoj orientaciji i seksualnosti** - Jelena Poštić, Svetlana Đurković i Amir Hodžić (Udruženje Q, Sarajevo, 2010.)

- ❖ **Ljubav, u stvari – Labris, Beograd, 2008.**

- ❖ **Mediji i LGBT zajednica** - Lori, Rijeka, 2004.

- ❖ **Na-strani, zbornik radova o seksualnosti** – Udruženje Q, Sarajevo, 2007.

- ❖ **Nevolje s rodom** – Judith Butler (Ženska infoteka, Zagreb, 2000.)

- ❖ **Osnaživanje LGBT zajednice** – Lori, Rijeka, 2003.

- ❖ **Poqueerene Priče** - Grupa autora (Queer Zagreb, Zagreb, 2004.)

- ❖ **Prirodna povijest homoseksualnosti** - Francis Mark Mondimore (Antibarbarus, Zagreb, 2003.)

- ❖ **Psihologija ženske i muške homoseksualnosti** - Grupa autora (Naklada Jasenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1999.)

- ❖ **Queer bajke** - Grupa autora (Domino, Zagreb, 2005.)

- ❖ **Seksualna prava: budućnost ravno-pravnosti** – Jelena Poštić, Maja Mamula, Amir Hodžić (Ženska soba, Zagreb, 2005.)

- ❖ **Spomenar - kao i svaki drugi** - Udruženje Q, Sarajevo, 2010.

- ❖ **Suvremena filozofija seksualnosti** - Priredio Igor Primorac (KruZak, Zagreb, 2003.)

- ❖ **Transgresija roda: spolna/rodna ravno-pravnost znači više od binarnosti – zbornik konferencijskih radova** - Poštić Jelena, Hodžić Amir (Ženska soba, CESI, Zagreb, 2006.)

- ❖ **Treći glas – Coming out i lezbejke u Srbiji** – Labris, Beograd, 2009.

- ❖ **I dr.**

KNJIGE, PUBLIKACIJE I BROŠURE NA ENGLESKOM JEZIKU:

- ❖ **50 Ways To Support Lesbian And Gay Equality** - M. Martin, A. Watrons (New World Library, 2005.)

- ❖ **Always My Child: A Parent's Guide to Understanding Your Gay, Lesbian, Bisexual, Transgendered or Questioning Son or Daughter** - Kevin Jennings (Fireside; 1st edi-

- tion, 2002.)
- ❖ **Becoming Gay: The Journey To Self-Acceptance** - Richard A. Isay (Holt Paperbacks, 1997.)
  - ❖ **Coming Out As Parents: You and Your Homosexual Child** - David K. Switzer (John Knox Press; 1st ed edition, 1996.)
  - ❖ **Coming Out of Shame : Transforming Gay and Lesbian Lives** - Gershen Kaufman (1st Main Street Books Ed edition, 1996.)
  - ❖ **Coming Out to Parents: A Two-Way Survival Guide for Lesbians and Gay Men and Their Parents** - Mary V. Borhek (Pilgrim Press; Rev Upd edition, 1993.)
  - ❖ **Coming Out: An Act of Love** - Rob Eichberg, Ph.D.
  - ❖ **Families like mine** - Abigail Garner (Pennennial Currents, USA 2004., 2005.)
  - ❖ **Lessons from the Intersexed** - Kessler, Suzanne (Rutgers University Press: New Brunswick, 2002.)
  - ❖ **Love, Ellen: A Mother/Daughter Journey** - Betty DeGeneres (Amazon Remainders Account, 2000.)
  - ❖ **Loving Someone Gay** - Ph.d. Don Clark (Celestial Arts; 20th Anniv edition, USA 1997.)
  - ❖ **Mom, Dad, I'm Gay: How Families Negotiate Coming Out** - Ritch C. Savin-Williams (American Psychological Association (APA); 1st edition, 2001.)
  - ❖ **My Child Is Gay: How Parents React When They Hear the News** - Bryce McDougall (Allen & Unwin, 2007.)
  - ❖ **One teenager in ten** - Grupa autora (Alyson Publications, Boston USA 1983)
  - ❖ **Our Daughter Martha, Pilgrim Press** - Marcy Clements Henrikson (USA)
  - ❖ **Outing Yourself: How to Come Out as Lesbian or Gay to Your Family, Friends, and Coworkers** - Michelangelo Signorile (1st Fireside Ed edition, 1996.)
  - ❖ **Queer Theories** - Hall, Donald E.
  - ❖ **Sex Changes: The Politics of Transgenderism** - Califia, Patrick
  - ❖ **She is Not There: A Life in Two Genders** - Boylan, Jennifer Finney (Broadway Books: New York, 2003.)
  - ❖ **Straight Parents, Gay Children: Keeping Families Together** - Robert A. Bernstein (Thunder's Mouth Press; Revised edition, 2003.)
  - ❖ **The Gay and Lesbian Self-Esteem Book: A Guide to Loving Ourselves** - Kimeron N. Hardin (New Harbinger Publications, 1999.)
  - ❖ **The Phallus Palace: Female to Male Transsexuals** - Parker, William (Alyson Publication: LA, 2002.)
  - ❖ **Trans Forming Families: Real Stories about Transgendered Loved Ones** - Boenke, Mary (Oak Knoll Press: Hardy, 2003.)
  - ❖ **When I Knew** - Robert Trachtenberg (Harper Entertainment, 2005.)
- INTERNET STRANICE (u Hrvatskoj):**
- www.lori.hr/hr/obitelj-bez-predrasuda.html
www.gay-u-obitelji.com
www.ravnopravnost.hr
www.lori.hr
www.kontra.hr
www.iskorak.org
www.zenskasoba.hr
www.queerzagreb.org
www.queer.hr
www.zagreb-pride.net
www.crol.hr
www.gay.hr
www.balconn.com
[http://zbele.net/](http://www.libela.org)
www.libela.org
- INTERNET STRANICE (tema LGBT osobe i obitelj, na engleskom):**
- www.pflag.org
www.fflag.org.uk
www.familypride.org
www.apa.org
www.glaad.org
www.hrc.org
www.bidstrup.com/parents.htm
www.gayfamilysupport.com
www.gaylife.about.com/od/parentsofgayteens/Parents_of_Gay_Teens.htm
- STRANE (eng.) WEB BROŠURE I PUBLIKACIJE (tema obitelj i LGBT osobe):**
- www.outproud.org/brochure_for_parents.html
www.deafqueer.org/resources/support/coming_out/art/Resource_Guide.pdf
www.gayswitchboard.ie/parents.html
www.affirmation.org/youth/coming_out.pdf
www.si.umich.edu/LILA/cominout.pdf
www.youth-guard.org/gabi/familybrochure.pdf
www.joekort.com/PDF/joekort_18_Things_Coming_Out.pdf
www.gayswitchboard.ie/ps_bklt_sectionOne.htm#q13

**KONTAKTI LGBTIQ UDRUGA, INICIJATIVA,
GRUPA I SAVJETOVALIŠTA U HRVATSKOJ**

Lezbijska organizacija Rijeka "LORI"

Dolac 8, 51000 Rijeka
Tel/fax: +385 51 212 186
Mobitel: +385 91593 4133
E-mail: loricure@yahoo.com
Web: www.lori.hr
www.lori.hr/obitelj_bezi_predrasuda

**Centar za LGBT ravnopravnost (Queer Zagreb,
Zagreb Pride i LORI)**

c/o Domino
Kranjčevićeva 11
10000 Zagreb
Psihološko savjetovalište:
051/212-186, 01/382 00 19
Pravno savjetovalište: 095/902-1445
E-mail: info@ravnopravnost.hr
Web: www.ravnopravnost.hr

Lezbijska grupa Kontra

10 000 Zagreb
Tel/fax: +385 1 457 3372
Mob.: +385 98 238 308
E-mail: kontra@kontra.hr
Web: www.kontra.hr

Iskorak

Preradovićeva 2, 10 000 Zagreb
Tel.: +385 1 4846 681, +385 1 4846 996
E-mail: info@iskorak.org, kontra@kontra.hr
Web: www.iskorak.org
Pravni tim Iskoraka i Kontre
(radnim danom od 10-18 h)
Mob.: +385 98 238 308

Ženska soba

Centar za seksualna prava
Maksimirска 51a, 10 000 Zagreb
Tel.: +385 1 611 9174
Fax: +385 1 611 9175
E-mail: zenska.soba@zenskasoba.hr
Web: www.zenskasoba.hr

Queer Zagreb

E-mail: pr@queerzagreb.org
Web: www.queerzagreb.org, www.queer.hr

Zagreb Pride

10 000 Zagreb
Mob:
+385 95 902 1445 (Marko Jurčić)
+385 91 500 7867 (Franko Dota)
E-mail: info@zagreb-pride.net
Web: www.zagreb-pride.net

Gay u obitelji

10 000 Zagreb
E-mail: info@gay-u-obitelji.com
Web: www.gay-u-obitelji.com

IQ - Inicijativa Queer

23 000 Zadar
E-mail: inicijativa_queer@yahoo.com

Le Zbor

Ženska mješovita LGBTIQ pjevačka družina u svrhu promicanja lezbijsko-feminističke sociokulturne vidljivosti
E-mail: le_zbor@yahoo.com
Web: www.myspace.com/lezbork

Koliko queer posla!

Mreža umjetnica/ka u svrhu promoviranja lezbijske i genderqueer kulture
10 000 Zagreb
Web: queerwork.wordpress.com

ZbeLe

Internet stranica namijenjena komunikaciji i druženju za djevojke, žene i one koje se tako osjećaju
Web: www.zbele.net

Q sport

Queer sport i rekreacija
Web: www.qsport.info
E-mail: info@qsport.info

CroL

Hrvatski lezbijski portal
Web: www.crolportal.com

Magazin Gay.hr

Hrvatski gay portal
Web: www.gay.hr

PSIHOLOŠKA SAVJETOVALIŠTA

Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“

Janeza Trdine 7/IV, Rijeka
Savjetovalište za LGBT osobe svih dobnih skupina
+385 91 493 4133
E-mail: lori.savjetovaliste@yahoo.com
Web: www.lori.hr

Centar za LGBT ravnopravnost

(Queer Zagreb, Zagreb Pride i LORI)

c/o Domino
Kranjčevićeva 11, Zagreb
Psihološko savjetovalište: 051/212-186, 01/382 00 19
E-mail: info@ravnopravnost.hr
Web: www.ravnopravnost.hr

Lezbijska grupa KONTRA, Zagreb

Savjetovalište za lezbijske i biseksualne žene

Grupa podrške za roditelje lezbijski, gejeva i biseksualnih osoba

Grupa samopodrške za trans osobe

+385 98 420 942

E-mail: savjetovaliste@kontra.hr

Web: www.kontra.hr

Iskorak - Centar za prava seksualnih i rodnih manjina

Preradovićeva 2, Zagreb

+385 1 4846 681

+385 95 4440 040

E-mail: informacije@iskorak.org

Web: www.savjetovaliste.com

Ženska soba

Centar za žrtve seksualnog nasilja

Savjetovalište za žene koje su preživjele silovanje,

seksualno zlostavljanje i/ili uznemiravanje te

podrška njihovim obiteljima i prijateljima/cama

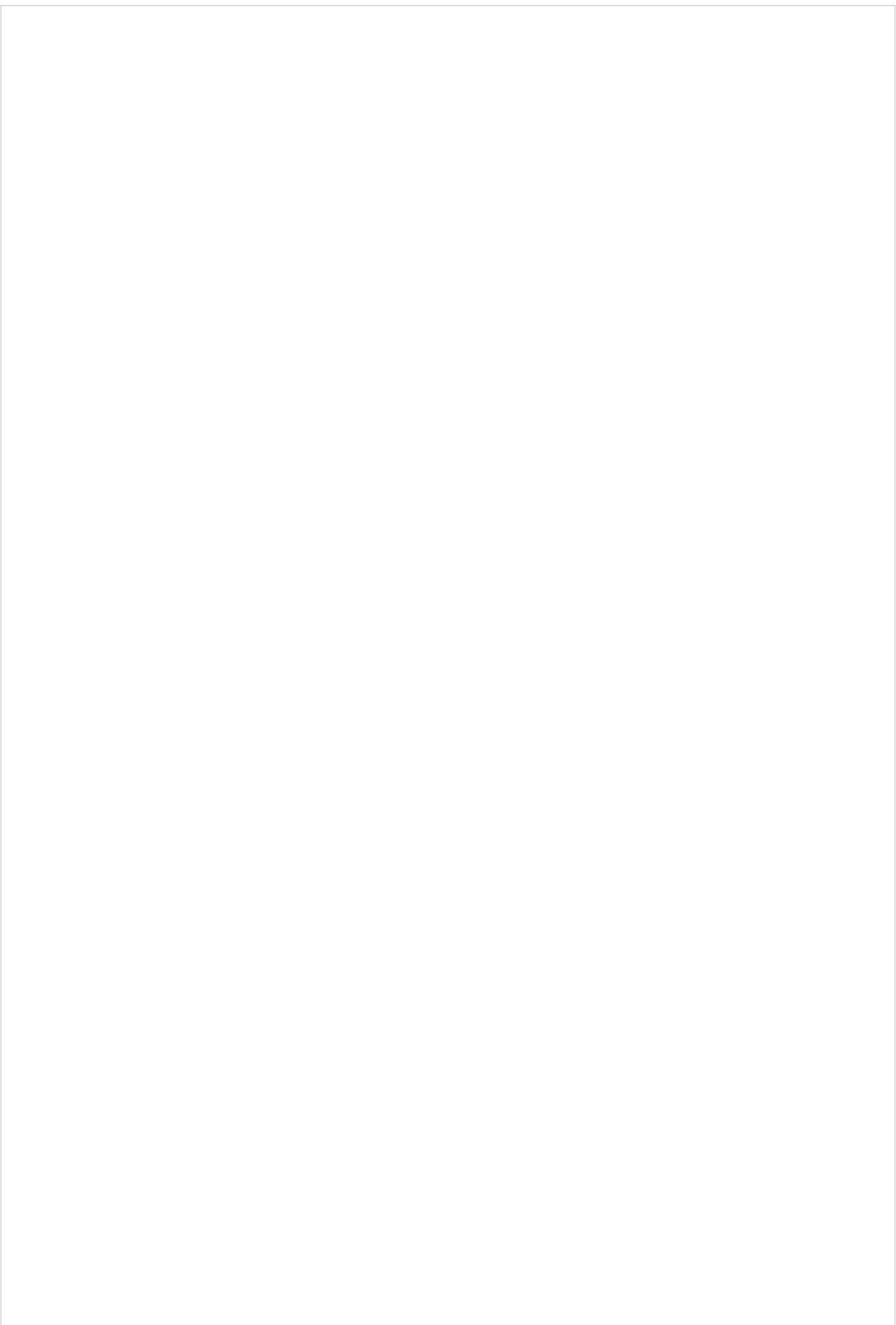
Radnim danom od 10 do 17h

Maksimirска 51a, Zagreb

Tel: +385 1 611 9444

E-mail: savjetovaliste@zenskasoba.hr

razumjeti i podržati

LORI